cBus Biogr.
Sv.

GULLI PETRINI

ANNA BUGGE WICKSELL

EN INTERNATIONELL MÄRKESKVINNA

ALBERT BONNIER

STOCKHOLM

Albert Bonnier

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

Fv. 34/1529

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBL.

ANNA BUGGE WICKSELL

Anna Bugge Wicksell.

ANNA BUGGE WICKSELL

EN INTERNATIONELL MÄRKESKVINNA

AV

GULLI PETRINI

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

Copyright. Albert Bonnier 1934.

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1934

Anna Bugges barndom och ungdom.

Anna Bugge föddes den 17 november 1862 på gården Ulrikshöi vid Ekersund i Norge. Hennes far var telegrafinspektören U. Ferdinand Bugge och modern Hermine Bugge var hans kusin. Annas farfar, och morfar voro bröder och båda präster. Farfadern Kjeld Andreas Bugge var prost i Hole i Ringerike, och morfadern Carl Nicolai Bugge var prost och sognepräst i Surendalen. Anna var den äldsta av fyra syskon. Hon hade en bror, som nu är köpman i Amerika, en syster Erika, som gifte sig med professor Jörgen Knudtzen i Oslo, men är död sedan många år tillbaka, och Kitty, den yngsta, som nu är telegrafkommissarie i Oslo. Hon var dock femton år yngre än Anna och var således icke med om hennes barndom.

Anna var mycket fästad vid sina farföräldrar och vistades ofta hos dem både som liten och senare. Det torde ha varit farfadern som väckte hennes intresse för språkstudier; han ansågs nämligen vara en mycket lärd man, särskilt i klassiska språk.

Anna var alltid mycket vaken och intresserad och tyckte om att höra på vad de äldre talade om. Så skriver den norska författarinnan Barbra Ring om henne på följande sätt i sin bok »Den gang da jeg var pike», vari hon beskriver ett besök i en prästgård, där hon sammanträffat med Anna:

»Den unga som gjorde starkast intryck på mig i prästgården var Anna Bugge, senare fru Wicksell, som kom

med sin onkel, doktorn i bygden, vilkens barn var familjens ständiga umgänge. Hon sa nästan ingenting, hennes personlighet verkade ändå — eller kanske just därför — starkt, hon satt och lyssnade till de gamla med sitt fina skarpa fågelansikte under det praktfulla röda håret. Och när en som var äldre och så vacker uppenbart gav till känna att det var roligt att höra på, kunde man icke endast tillstå men till och med vara litet stolt över att man tyckte detsamma, då hon frågade mig: 'Tycker ni också om att höra på?'»

Detta är för resten något, som karakteriserade Anna inte bara i ungdomen utan livet igenom. Hon hörde gärna på vad andra sade, utan att själv yttra sig. Inte så att hon inte mycket tydligt sade ifrån sin mening, när hon fann det påkallat — det gjorde hon visst. Men hon hade inte någon särskild önskan att framträda och göra sig gällande. För henne var det alltid den sak det gällde, som var det viktigaste, inte vad hon själv gjorde eller sade. I sina skrifter underlåter hon ofta att tala om vad hon själv gjort eller de uppdrag hon haft. Till och med hennes man tyckte ännu vid slutet av hennes levnad, när hon skrev till honom från Genève, att hon skrev bra litet om sig själv, men så mycket mer om de frågor som intresserade henne. Denna nästan för långt drivna tillbakadragenhet — dess mer betecknande för Anna, som hon levde i en tid, då det annars nästan hörde till, att man skulle tala om allt vad en kvinna kunde åstadkomma — var visserligen i och för sig en sympatisk egenskap, men har å andra sidan gjort, att det varit litet svårt att få reda på allt vad hon uträttat, helst som så många av hennes gamla vänner och arbetskamrater äro borta. Hon tog emellertid artium (studentexamen) och studerade sedan latin och franska i Kristiania (Oslo), där hon också

avlade examen filosoficum s. k. anden examen år 1887.

Mycket tidigt kom Anna Bugge med i föreningslivet. Redan innan hon avlagt sin studentexamen blev hon sekreterare i »Skuld», de kvinnliga studenternas klubb, och när Norsk Kvindesaksforening stiftades år 1884 var hon också med. Hon blev till och med ordförande i föreningen år 1888, fast hon tämligen snart måste avsäga sig uppdraget på grund av bristande tid, då hon tog plats som lärarinna först i Oslo och senare i Tönsberg. Hon deltog också i stiftandet av den norska »Kvindestemmerettsforeningen» år 1885. Efter ett stort offentligt möte i Oslo av 600 kvinnor från olika samhällsklasser, vilket betraktades som en stor händelse i kvinnorörelsens historia, beslöts det att man skulle agitera över hela Norge för kvinnorösträtten, och landet uppdelades mellan olika personer. Anna fick Vestfold på sin lott och gav sig genast ut att predika rösträtt. Hon gjorde stor lycka med sina klara och rediga föredrag. Alla tyckte också att hon var söt och intagande med sitt lilla fina ansikte. Liten och späd till växten som hon var, ingav hon dock alltid aktning och förtroende.

Anna Bugge och hennes ungdomsväninna Fredrikke Mörck.

Redan år 1889 höll hon föredrag om fredsrörelsen i

Europa. För de två stora rörelser åt vilka hon sedan kom att ägna sig under hela sin levnad var hon således verksam redan i ungdomen.

Oss svenska kvinnor förefaller hon att ha varit rent häpnadsväckande tidigt utvecklad och verksam. Nog bildade de kvinnliga studenterna i Uppsala år 1892, således något senare än de norska, också sin förening, i vilken många frågor dryftades, och nog gingo de också på allmänna diskussioner men där helst utan att yttra sig. De kände sig uppenbarligen inte färdiga att taga ledningen av några stora folkrörelser. Och när år 1884 Fredrika Bremerförbundet bildades, som ju dock var en förening för kvinnans höjande, fick den en manlig ordförande som först 1901 ersattes med en kvinnlig. De norska kvinnorna voro tydligen i kvinnorörelsens begynnelse betydligt mera självständiga och tilltagsna än de svenska.

Genom sitt arbete i kvinno- och fredsrörelsen kom Anna Bugge tidigt i beröring med framstående norska män och kvinnor. Hon var nära vän med Cecilie Thoresen (gift Krog), Fredrikke Mörck, Fernanda Nissen och Eva Sars (senare Nansens fru). Författaren Jonas Lie med fru, författarinnan Alvilde Prydz och målaren Edvard Dirichs hörde också till hennes vänner.

Men det arbete för kvinnornas rätt och världens fred, som hon i unga år begynte i Norge, kom hon sedermera genom omständigheternas makt att få fortsätta i Sverige.

Anna Bugge och Knut Wicksell.

Vid ett fredsmöte i Köpenhamn sammanträffade Anna Bugge med svensken Knut Wicksell. De blevo mycket intagna i varandra, dansade tillsammans i Fredriksbergs have, och Anna skrev sedan ett »begeistret» brev till sin vän Fredrikke Mörck och beskrev hur intagande han var. Bekantskapen fortsattes sedan i Paris och där beslöto de år 1889 att förena sina öden. Men detta visade sig innebära åtskilliga vanskligheter.

Knut Wicksell var en person, som vid denna tid var föremål för allmänt ogillande. En gång en mycket populär Uppsalastudent, Stockholms nations kurator och studentkårens ordförande, hade han därefter i högsta grad utmanat den allmänna opinionen genom att uppta till offentlig diskussion frågan om barnbegränsning, den så kallade nymalthusianismen. Detta inträffade på en tid, då välsinnade personer »inte ville ta i Strindbergs och Zolas romaner med tång en gång», emedan man inte »ville röra i smutsen», ja, då man helst inte ville tänka på sociala problem, som voro obehagliga. Även ganska frisinnade personer hade mycket liten känsla för att de bättre situerade i samhället skulle försöka att hjälpa och höja de lägre klasserna. Det var klent beställt med samhällssolidariteten, men pryderiet florerade dess mera. Wicksells tilltag ådrog honom till och med föreställning och varning av Mindre akademiska konsistoriet i Uppsala.

Utom hans goda vän och stridsbroder Hjalmar Öhrwall i Uppsala var det sannerligen inte många, som

höllo med Wicksell i denna fråga. Inte bara präster utan filosofer och nationalekonomer bekämpade honom i tal och skrift. Och »alla människor» tyckte att det var både omoraliskt och opassande att rikta uppmärksamheten på denna sak. Detta kan kallas falsk blygsamhet, men å andra sidan var nog indignationen i de flesta fall fullkomligt ärlig. Wicksell var så hopplöst före sin tid. Naturligtvis fanns det massor av gifta kvinnor inom alla samhällsklasser som blevo utpinade och utslitna av många och täta barnsbörder, men det fick man inte tala om. Nog viskade fruarna sinsemellan och meddelade varandra små försiktighetsmått som man kunde iakttaga för att minska risken för havandeskap, och kanske fanns det en eller annan resolut överklasskvinna, som tillgrep mera rationella medel härför, men det skedde i hemlighet. Det var god ton att låtsas som om man vore lycklig över en hur stor barnskara som helst, ty det var ju ändå Guds vilja som skedde. Dessutom var det den tiden en nationalekonomisk trossats, att en stark folkökning var ett tecken på ett folks sundhet och livskraft, varför barnbegränsning skulle medföra dess dekadans och undergång. »Giv oss barn, giv oss barn, om det också blir skarn», sjöng en svensk poet ännu mer än ett årtionde senare. Och om detta också får betraktas som en lyrisk överdrift, ger det dock en inblick i den tidens åskådning. Från alla synpunkter var därför Wicksells uppträdande ytterst förkastligt i den allmänna meningen. Han blev efter att förut ha varit en gärna sedd gäst utesluten från många hem. »Att tala om Knut Wicksell i ett sällskap är som att säga ett fult ord», sade en fru, som för övrigt ej alls var fientligt stämd emot honom. Det ville således från social synpunkt ett visst mod till för att gifta sig med honom. Inte heller voro hans ekono-

miska förhållanden tillfredsställande. Han hade visserligen avlagt fil. kand.- och fil. lic.-examen i den naturvetenskapliga sektionen, men sedan hade hans intresse för befolkningsfrågan fört honom över till nationalekonomien. Det var medan han på ett stipendium från Lorénska stiftelsen bedrev nationalekonomiska studier i Paris, som han sammanträffade med Anna Bugge. Några större utsikter att inom en nära liggande framtid på den vägen få en betryggande anställning hade han inte.

Svårare än allt detta var dock att Wicksell var en man, som konsekvent tillämpade sina åsikter i sitt handlande, och till dessa hans åsikter hörde, att äktenskapet såsom det bestämdes av svensk lag var omoraliskt, då det ställde kvinnan under mannens beroende och målsmanskap. Varför skulle en kvinna, som var lika intelligent och kunnig som han, ställas i beroende av honom? Att detta beroende, när det var han som skulle utöva målsmanskapet, alldeles icke skulle vara betungande, betydde ingenting. Det var principen det gällde. Målsmanskapet var orättfärdigt och Wicksell ville protestera däremot. Enligt svensk lag måste personer, som formellt tillhörde svenska statskyrkan, dåförtiden underkasta sig kyrklig vigsel, om de ville gifta sig i Sverige. Emellertid gällde även då, att äktenskap ingångna i främmande land efter det landets lagar blevo lagliga även i Sverige. Då nu kontrahenterna befunno sig i Paris och således kunde få civil vigsel, tillrådde Wicksells vänner — även Öhrwall — honom att underkasta sig detta för Annas skull. Men Wicksell kunde inte förmå sig till denna kompromiss med sitt samvete. Han ville protestera mot de orättvisa äktenskapslagarna. Anna hade det inte lätt. Hennes föräldrar, i synnerhet modern, voro förtvivlade vid tanken på att Anna skulle leva tillsammans med en

man utan att vara hans lagvigda maka. Och vem kan undra häröver. Språket har alltför många fula namn på en kvinna, som lever i ett sådant förhållande, för att en mor icke skulle fasa för att hennes dotter skulle utsättas för något dylikt, även om hon själv insåg, att det här gällde ett äktenskap i verklig mening och inte en tillfällig förbindelse. Fadern for till Paris för att övertala dem att gifta sig som vanligt folk, men förgäves. Han tyckte om Wicksell och de kommo bra överens utom i äktenskapsfrågan. Och så tog då Anna Bugge trots föräldrarnas motstånd det allvarliga steget att för att inte såra den mans samvete, som hon älskade, förena sig med honom utan laga vigsel. Dock iakttogo de, för att visa, att det här var fråga om en verklig livsgemenskap, den formaliteten att i vittnens närvaro förklara sig »förenade». Ett formligt kontrakt rörande inbördes skyldigheter upprättades och bevittnades egenhändigt av Jonas och Thomasine Lie, Alvilde Prytz, Vilhelm Bjerknes och Inga Thomesen. Anne Charlotte Leffler och Sonja Kowalewsky voro bland andra närvarande vid detta tillfälle. Föreningen annonserades även i tidningarna.

Man kan förstå att Anna måste ha hyst en varm kärlek och ett obegränsat förtroende till den man, med vilken hon på detta sätt förenade sig, men han fyllde också måttet. En så öm, älskvärd, hjälpsam och trofast make som Knut Wicksell får man leta efter. Denne stridsman med en sällsynt förmåga att utmana den allmänna opinionen och reta upp folk emot sig hade det lugnaste milda sinnelag. Alla, som kände honom, erinra sig hans snälla, vänliga ögon. Om diskussionens vågor gingo aldrig så högt, förivrade han sig inte, utan åhörde med ett välvilligt småleende de svåraste tillvitelser. Det bör också

anmärkas att trots all ovilja mot honom, har ingen vågat bestrida hans personliga oförvitlighet, och ingen som kände honom aldrig så litet hans ärliga uppsåt och rena vilja.

Makarna Wicksell stannade omkring ett år i Paris. Därefter flyttade de till Stockholm, där deras två söner föddes, och slogo sig sedan ned i Djursholm. De levde i små omständigheter. Wicksell idkade nationalekonomiska studier, skriftställar- och föreläsningsverksamhet. Anna hade kanske tidtals något förvärvsarbete, men skötte eljest med glatt mod hemmet. Hon vårdade barnen, sydde deras och sina egna kläder och arbetade redligen i hushållet utan att förtröttas och utan att det materiella någonsin drog ned henne. Hon följde alltid med sin tid och var inne i alla aktuella frågor. Trots att hemmet var enkelt, nästan torftigt, samlades man gärna där och diskuterade tidens problem med både allvar och humor. Få människor ha med sådan tapperhet som Wicksells gått misstro och förföljelse till mötes, och aldrig fick bitterheten makt med dem. Deras gamle vän Mauritz Hellberg skrev efter Annas död i Karlstads-Tidningen bland annat följande:

»Makarne Wicksell voro båda i lika hög grad kvalitetsmänniskor. Enkla, flärdfria, anspråkslösa, utsökta intelligenser och lika utsökta karaktärer, tillhörde de den högsta andliga adeln. Det var alltid »högt till taket» i deras hem och ren luft, fri från alla småsinnets bakterier. Och de kompletterade varandra på ett förtjusande sätt — hon var den kritiskt dämpande, när han hotade att begå någon oförsiktighet, som för honom föll sig helt naturlig. Den lilla späda, blonda, stilla kvinnan var en utomordentlig kraft; hon var ett stycke hjältinna av det slag som hennes land frambragt alltifrån sagotiden.»

Anna Bugge vid tiden för föreningen i Paris.

Wicksell hade ju från sin Uppsalatid flera vänner och meningsfränder såsom professor Hjalmar Öhrwall, fru Ann-Margret Holmgren, bankdirektör Th. Frölander, doktor David Bergström, redaktör Otto v. Zweigbergk, ingenjör Karl af Geijerstam med flera, och dessa och deras familjer togo sig an det så sällsamt nygifta paret. Ibland de norska ministrarnas familjer, som då bodde i Stockholm, hade fru Wicksell också goda vänner. Men emot främmande var hon ganska tillbakadragen. Hon tog inte gärna något första steg till närmande till personer, som hon sammanträffade med, ty hon kunde ju inte veta, om de inte ogillade henne på grund av hennes ställning.

Wicksell arbetade nu på sin utbildning i nationalekonomi. År 1893 utgav han sitt första större vetenskapliga verk: »Über Wert, Kapital und Rente», som för resten nu är klassiskt och i fjol ånyo utkom i en av London School of Economics and Political Science ombesörjd faksimileupplaga. Han disputerade i nationalekonomi för fil. doktorsgraden 1895. Men för att han skulle kunna bli universitetslärare i detta ämne fordrades också, att han skulle ha avlagt juridisk examen, varför

han beslöt sig för att taga juris kandidaten. Familjen flyttade då till Uppsala och bodde där några år. Wicksell tog juris kandidaten 1899, varefter han blev docent i nationalekonomi och finansrätt vid Uppsala universitet.

Knut Wicksell vid tiden för föreningen i Paris.

År 1901 förordnades Wicksell att upprätthålla en professur i nationalekonomi i Lund och samma år utnämndes han till extra ordinarie professor i ämnet, vilket dock ej skedde utan en extra kulturkamp. Trots att han av samtliga sakkunnige var starkt kompetensförklarad och till sist blev ensam sökande, då hans medsökande tog tillbaka sin ansökan, gjordes det från åtskilliga håll hårt motstånd mot hans utnämning. Större Akademiska konsistoriet satte visserligen upp honom på första förslagsrummet men med flera reservationer med anledning av hans samhällsvådliga åsikter. Prokanslern biskop Gottfrid Billing avstyrkte hans utnämning, vilket emellertid åstadkom stor upphetsning i akademiska kretsar. Protestmöten utlystes av studenterna både i Lund och Uppsala, då prokanslerns utlåtande stod i rak strid mot universitetsstadgans uttryckliga bestämmelse, att graden av ådagalagd skicklighet är enda befordringsgrund. Lyckligtvis tillstyrkte universitetskanslern Gilljam omedelbart

därefter utnämningen, varpå ett stort antal professorer och docenter vid Uppsala universitet genom dåvarande professor Ernst Trygger till honom framlämnade en tacksamhetsadress för att han tolkat statuterna så som de alltid ansett riktigt. Kort därpå följde Kungl. Maj:ts utnämning. Den gången segrade alltså vetenskapens frihet över det teologiska nitet.

År 1904 blev Wicksell av juridiska fakulteten enhälligt kallad till ordinarie professor. Även då motsatte sig några konsistoriales hans utnämning, vilket dock denna gång endast lände vederbörande själva till obehag.

*

I Lund var nog opinionen i början starkt emot Wicksells. Det hördes åtskilligt försmädligt tal om fröken Bugge som bodde tillsammans med herr Wicksell. Dock torde folk i allmänhet icke kommit sig för med att direkt vara ohövliga mot Anna Wicksell. Hon sade åtminstone att hon inte hade något att beklaga sig över i den vägen, utan att alla voro hövliga och hyggliga mot henne. Hennes stillsamma lugna väsen ingav tydligen respekt. Var och en som såg henne förstod att hon var en allvarlig kvinna, som tog sin uppgift som maka och mor med lika mycken pliktkänsla som trots någon. De ekonomiska bekymren hade nu lättat, men nog hade hon det fortfarande ganska mödosamt. Hon hade alltid älskat landet och tyckte inte om att bo vid en stadsgata, utan ville ha luft och sol omkring sig. Därför hyrde de under Lundatiden en gammaldags villa Linero, en halvtimmes väg utanför Lund, dit det varken gick järnväg eller spårvagn. Nu hade hon råd att ha hjälp i hemmet, men hon hade också sin älskade trädgård samt hönsgård, hushåll och

Anna och Knut Wicksell med sönerna Sven och Finn. (Lund.)

matuppköp att sköta och knogade den långa vägen in till staden och ut igen. Ungefär vid tiden för deras flyttning till Lund dog Anna Wicksells syster Erika Knudtzen efter en sons födelse. Anna tog då den lille nyfödde Erik med sig hem och uppfostrade honom som eget barn. Han blev sedermera svensk medborgare och är nu amanuens vid universitetsbiblioteket i Lund.

Vid denna tid började också den svenska rösträttsrörelsen i vilken Anna Wicksell tog en så verksam del

liksom i fredsrörelsen. Dessutom beslöt hon sig för att avlägga juris kandidatexamen. Liksom det varit befolkningsfrågan, som fört hennes man över till juridiken, så torde det varit intresset för folkrätten som bestämde Anna Wicksell för att också slå sig på den. Som hon var norsk student men inte svensk måste hon begära dispens för att få avlägga examen vid svenskt universitet. Detta brukar ju inte nekas, men Mindre konsistoriet i Lund försökte i alla fall att krångla och tog därvid till förevändning, att det inte var lämpligt att hon skulle få avlägga examen vid en fakultet, där den man var professor, vars »livsledsagarinna» hon var. Kungl. Maj:t fann uppenbarligen att detta inte hörde till saken, då man i liknande fall aldrig skulle kunna neka en svensk professorsfru att avlägga examen. Hon fick således tillåtelse att ta examen men fick tentera i nationalekonomi för professor Davidson i Uppsala. För att kunna räcka till för såväl familj som studier delade hon upp sin dag. Om förmiddagarna skötte hon sina studier inne i Lund för att om eftermiddagarna få vara mera ostörd hemma hos de sina.

Ett skäl till att hon åtog sig denna nya arbetsbörda var nog också, att hon måste tänka på, att hon, om hennes man fölle ifrån, skulle kunna försörja sig och sina barn. Hennes ställning var ganska vansklig. Som hon inte var lagligt vigd vid sin man, var hon fortfarande norsk medborgare. Hon var det kanske också till tänkesätt, men hennes stora lojalitet mot make och barn gjorde, att hon ville bli svenska och ge dem ett svenskt hem. Hon bemödade sig därför om att lära sig tala och skriva svenska korrekt, vilket hon också lyckades göra. Hon begärde även att få bli svensk medborgare och fick det beviljat, men hon vågade inte göra detta förrän

Familjebild från Lundatiden med systersonen Erik.

hon år 1911 avlagt sin jur. kand.-examen, ty hon ville icke riskera att bli vägrad medborgarrätt, därför att vederbörande skulle anse att hon kanske inte skulle kunna försörja sig.

Föreningsverksamheten ledde till samarbete och vänskap med många intresserade män och kvinnor utom och inom landet, och folk lärde sig att betrakta Wicksells som på vanligt sätt gifta och inte fästa sig vid den lilla egendomligheten vid äktenskapets ingående. Professor Wicksell fick också stort anseende som vetenskapsman, men hans oppositionslusta ledde dock allt fortfarande till konflikter.

År 1905 var det ju inte så gott att vara norska i Sverige, helst Anna inte kunde låta bli att fara till Norge ett tag för att se, hur hennes gamla vänner togo sig ut

efter skilsmässan, något som lundaborna nog inte gillade. Hon blev till och med för en tid utesluten ur kvinnliga rösträttsföreningens styrelse. Men värre var, att hennes man också visade sig ha alltför stora sympatier för de norska synpunkterna och uttalade dem offentligt på ett möte, vilket nästan ledde till skandal. Lyckligtvis lade sig ju de vreda vågor som gingo högt i Sverige 1905 snart till ro igen, och det nationalistiska talet om att vi då visade oss fega och undfallande fick tystna inför den åsikten som så småningom blivit Europas, att Sverige den gången föregick med ett lysande exempel, då det valde fred och förlikning i stället för krig och hat.

Eljest var Anna inte alls så »bråkig» som mannen. Hon hade inte hans behov att uppta som principsaker även ganska likgiltiga ting. Wicksell var till exempel republikan och måste därför reservera sig när universitetet i Lund beslöt att låta måla konung Oskars porträtt, men när Anna Wicksell till exempel vid kungssorg uppträdde på möten, var hon svartklädd som de andra, därför att hon inte orkade bråka om sådana småsaker.

I det stora hela hade de dock båda samma radikalt liberala ståndpunkt och kunde därför samarbeta och förstå varandras strävanden. I olikhet med åtskilliga andra liberala herrar var Wicksell pålitlig även när det gällde kvinnofrågor. När till exempel Större akademiska konsistoriet i Lund hade att yttra sig om kvinnors tillträde till professorsämbeten med anledning av ett kommittéförslag i frågan — sorgligt i åminnelse för resten — stod Wicksell helt på kvinnornas sida och hade bland annat följande karakteristiska yttrande: »I det hela torde allt maskulint resonerande om vad kvinnorna förmå eller icke förmå vara skäligen överflödigt och påminner för övrigt, i synnerhet när det gäller deras av-

stängande från högre platser, icke så litet om en del vilda folkslags plägsed att göra vissa särskilt välsmakande födoämnen 'tabu' för kvinnokönet.»

År 1908 dömdes professor Knut Wicksell till två månaders fängelse för att han genom att »lasta eller gäcka Guds heliga ord hade åstadkommit allmän förargelse». Det gällde ett föredrag, som hållits på ett av arbetare anordnat möte i Stockholm, däri han yttrat sig emot läran om den obefläckade avlelsen, som väl de flesta bildade teologer inte ens den tiden trodde på. Inte heller hade någon märkt någon förargelse vid mötet, men den åstadkoms av högerpressen dagarna efter, och så togs saken upp av en nitisk åklagare — ett utmärkt exempel på hur gamla förlegade lagparagrafer kunna användas mot personer som ogillas av de maktägande. Wicksells tog emellertid även denna sak med ro. Han avtjänade sitt fängelsestraff i Ystad, och Anna förklarade till och med, att »Knut riktigt trivs i fängelset». Där fick han arbeta i fred och ro.

Men trots förföljelse och fängelse växte Wicksells anseende som vetenskapsman. Så blev han juris hedersdoktor vid Oslo universitet 1911. Den fråga, som han varit den förste att ta upp här i landet och som gjorde honom till varg i veum, diskuteras nu allmänt trots förbjudande lagparagrafer. Inför arbetslöshetens fruktansvärda elände vågar man inte längre proklamera att de barnrika familjerna äro till lycka för landet. Emigrationen betecknades förr i världen som en nationalförlust, medan Wicksell sade, att det var den som möjliggjorde att vår höga nativitet inte ledde till överbefolkning. Nu har den upphört och vi ha sett följderna. Wicksell har i dessa som i så många andra fall visat sig vara den klarseende och förutseende.

Även på högre ort började man till sist uppskatta hans framstående förmåga som nationalekonom, och han anlitades som sakkunnig i beskattningsfrågor, sedan han 1916 avgått som professor vid uppnådd pensionsålder. Familjen flyttade då ifrån Lund till Mörby utanför Stockholm. Även där hade de en liten villa med trädgård, fast något »otium» kan man knappast säga att de fingo njuta, allra minst Anna, som hade fullt upp med arbete så länge hon levde.

Några år före avflyttningen hade familjen träffats av en svår förlust. Den andre sonen Finn, student vid Lunds universitet, omkom genom olyckshändelse. Detta var ett oerhört slag som hotade att alldeles bryta ned Anna. Hon fullföljde sina uppgifter på skilda områden liksom förut, men det gamla levnadsmodet var borta.

Sedermera blevo Anna Wicksells insikter på den internationella rättens område alltmer tagna i anspråk, och det ansvarsfulla arbete som därigenom kom att påvila henne, tvingade henne att sätta alla krafter till, och detta hjälpte henne över den stora saknaden. Kanske fick också hennes kärlek till fredsarbetet och hennes hat mot kriget ett alldeles särskilt patos vid tanken på mödrarna till alla stupade unga män, ty deras sorg var hennes sorg, som hon blott alltför väl förstod. »Vi måste besinna att för varje liv som knäckes där ute är det en mors son som dör», yttrade hon i ett gripande fredsföredrag, som hon höll sommaren 1915 vid ruinerna på Visingsö, dit ett allmänt kvinnligt rösträttsmöte, som varit församlat i Huskvarna, gjort en utfärd.

Makarna Wicksells äldste son Sven Wicksell (numera professor i Lund) hade gift sig 1913, och när barn-

barnen kommo och hälsade på henne i Mörby, blevo de henne också till hjälp och tröst i den stora sorgen.

Knut Wicksell avled våren 1926. Det var egendomligt att se att vid hans jordfästning den gamla fiendskapen hade glömts, och i stället ägnade man den kände vetenskapsmannen sin hyllning. Lunds universitet och dess juridiska fakultet, studentkåren och Stockholms nation i Uppsala, Nationalekonomiska föreningen med flera, alla ville de nu minnas att han hört dem till och sände representanter och kransar till hans bår. Många lovordande tal höllos i Krematoriet. Visst kunde det vara en tröst för Anna att få bevittna att hennes mans personlighet och arbete till sist blevo uppskattade. Men man kunde ej undgå att tänka att uppskattningen kom väl sent. Om också som sagt ett mera rättvist bedömande kommit honom till del de sista åren, framför allt bland nationalekonomerna, så var det ändå vemodigt att tänka på hur mycken förföljelse han förut varit utsatt för. Men att stena profeter är ju gammal sed i folkens historia.

Ett tecken på den ändrade uppfattningen var också att fru Wicksell fick pension efter honom som om hon varit hans lagvigda maka. I detta formalistiska Sverige segrade för en gångs skull realiteten över formaliteterna. Men en bidragande orsak var väl också, att hon då blivit en aktad medlem av Nationernas Förbunds mandatkommission och haft flera krävande uppdrag i utrikesdepartementet.

Två år efteråt följde Anna Wicksell sin man i graven.

Rösträttsrörelsen.

Redan som ung studentska hade Anna Bugge i Oslo, som förut nämnts, tagit en verksam del i kvinnorörelsen. Det var därför naturligt att hon också med liv och lust ägnade sig åt de svenska kvinnornas arbete på att förbättra sin ställning. I all synnerhet blev hon en trägen arbetare i vingården, när det gällde kvinnorösträttsrörelsen. Denna började här medan striderna om männens allmänna rösträtt ännu pågingo. År 1902 hade dessa strider nått till en höjdpunkt. Vi hade då ännu 800-kronorsstreck till Andra kammaren och en nästan vanvettigt graderad skala vid kommunala val och val till landsting, således också till de korporationer som sedan hade att välja Första kammarledamöter. Första kammaren hade sagt nej till alla reformer så länge, att när konstitutionsutskottet detta år upptog rösträttsfrågan till behandling anordnade arbetarna ett par dagars politisk storstrejk såsom påtryckningsmedel. Detta gjorde verkan åtminstone såtillvida, att kamrarna förenade sig om en skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredning av frågan om allmän rösträtt med garantier. Borgmästare Carl Lindhagen begärde då i en motion att även frågan om kvinnans politiska rösträtt skulle utredas, och det var detta som gav uppslaget till den svenska kvinnorösträttsrörelsen.

För att stödja motionen anordnades möten dels av Fredrika Bremerförbundet, dels av andra personer av mera radikal färg. De olika grupperna förenade sig

slutligen om att bilda »Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt», som var avsedd att vara en sammanslutning av kvinnor från alla politiska partier och olika samhällslager. Föreningen som bildades i Stockholm i juni 1902 efterföljdes av föreningar i Göteborg, Hälsingborg och Lund. Ordförande i den nybildade föreningen i Lund blev fil. kand. Hilma Borelius (sedermera docent vid Lunds universitet). Hon var gammal lundabo, dotter till en professor och väl känd i alla kretsar, således synnerligen lämplig som ordförande i en förening, som ville samla kvinnor från skilda läger. Anna Wicksell åter var då nykommen till staden och obekant för de flesta. Icke desto mindre var hon redan från början mycket verksam i föreningen och blev dess sekreterare. Ehuru Hilma Borelius till sin läggning var konservativ utom i kvinnofrågor, samarbetade dessa båda rösträttsentusiaster mycket bra, sedan de så småningom lärt känna och förstå sig på varandra. Hilma Borelius var tillräckligt vidsynt och rättvis för att uppskatta Anna Wicksells stora kunskaper, duglighet och intresse för saken, och Anna höll av Hilma för hennes rätlinjighets och ärlighets skull. »Hon går aldrig bakvägar eller tisslar bakom ryggen på folk», sade Anna. Båda voro de ju dessutom studerande vid universitetet, vilket gjorde att de också hade andra gemensamma intressen.

Rösträttsrörelsen gick emellertid hastigt framåt. Tack vare fru Ann-Margret Holmgrens missionsresor genom landet bildades på kort tid ett stort antal rösträttsföreningar, vilka sammanslöto sig till en organisation: »Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt». Denna bildades redan 1903 av de sex föreningar, som då funnos. Lundaföreningen representerades av Hilma Borelius, och hon förblev hela tiden centralstyrelsemedlem

för Lund. Under år 1904 hade lokalföreningarnas antal redan vuxit till 34 och sedan ökades de år efter år så att de till sist överskredo 200-talet. Ordförande för landsföreningen var under dess första år fröken Anna Whitlock. Tack vare hennes stora organisationsförmåga utvecklade sig rösträttsföreningarna inte bara till antal utan också till innehåll. Landsföreningen leddes av en centralstyrelse som utgjordes av ett ombud för varje förening. Centralstyrelsen hade ordinarie årsmöte i januari varje år. Mellan mötena styrdes den av ett verkställande utskott som bestod av tre personer i Stockholm (eller omnejd). V. U. underställde dock alltid centralstyrelsen alla viktigare beslut genom skriftlig omröstning, så att det förefanns en stark växelverkan mellan V. U. och lokalföreningarna. Anna Whitlock var också mycket angelägen att ge föreningarna sysselsättning. De uppmanades att sätta sig in i och göra sitt uttalande om kvinnofrågor och andra sociala frågor som vid denna tid började bliva aktuella. Detta gjorde att rösträttsföreningarna blevo en samlingspunkt för socialt verksamma kvinnor. På upplysning i alla slags politiska, kommunala och sociala frågor nedlades också ett oerhört arbete. De kvinnor som hade eller förskaffade sig kunskap i någon speciell fråga fingo sedan fara omkring till rösträttsföreningarna och meddela sitt vetande.

När rösträttsföreningarna bildades var det ganska ont om kvinnliga talare; det var inte så vanligt på den tiden att kvinnor uppträdde offentligt. Men rösträttskvinnorna övade upp sig i sina föreningar och i centralstyrelsen och snart fick man en hel stab av kvinnliga talare. Nu utvecklades en nästan häpnadsväckande livlig verksamhet. Under denna tidsperiod genomfördes också storartade förbättringar på den sociala lagstiftningens område, ofta

nog därför att kvinnorna själva vaknat upp och påpekade missförhållandena. De framtvingade förbättringar genom att på allehanda sätt genom opinionsmöten, skrivelser till regering och riksdag med mera påverka opinionen. Rösträttsföredragen som måste hållas å olika orter för att bilda nya föreningar eller pigga upp de gamla, anknötos också ofta till den bestående mot kvinnorna orättvisa lagstiftningen. Naturligtvis försummade man inte heller att bemöta de av motståndarna i riksdagen framförda argumenten. Ett otal broschyrer, upplysande och agitatoriska, författades också av rösträttskvinnorna. Redan år 1906 voro kvinnorna färdiga med att anordna en masspetition för kvinnans politiska rösträtt, vilken samlade 142,128 namn. Så länge männens rösträttsfråga icke var löst möttes kvinnornas strävanden med mycket litet sympatier också från vänsterhåll, även om enskilda motioner i frågan förekommo i samband med behandlingen av männens rösträttsfråga. Först sedan denna blivit preliminärt löst vid 1907 års riksdag ville vänsterpartierna upptaga kvinnans rösträtt som programpunkt. Motioner om rösträtt för kvinnor på samma villkor som för män väcktes också av dessa partier redan vid 1908 års riksdag, men dessa blevo den gången avslagna av båda kamrarna. Först 1909 antogs Liberala samlingspartiets motion om rösträtt för kvinnor av Andra kammaren, men föll i den första. När vänstern kommit till makten genom 1911 års val framlade regeringen år 1912 den första kungl. propositionen om kvinnans politiska rösträtt. Anna Wicksell, som genom sin man sedan gammalt var väl bekant med de ledande vänstermännen och själv var en aktiv medlem av Frisinnade landsföreningen, fick i uppdrag att biträda vid utarbetandet av den kungl. propositionen. Även den bifölls i Andra

kammaren men föll i den första. Sedan upprepades samma förhållande ideligen. Första kammaren sade obönhörligen nej till kvinnornas rösträttskrav, trots allt vad kvinnorna gjorde för att visa sitt intresse. Kommunal valbarhet fingo de likvisst genom den år 1909 antagna författningsändringen, och tack vare inte minst rösträttsföreningarnas uppfostrande arbete blevo omedelbart därefter flera dugliga kvinnor medlemmar av stadsfullmäktige och andra kommunala korporationer. Men ingenting kunde rubba Första kammaren, inte ens en opinionsyttring som anordnades under år 1913 och inlämnades till riksdagen 1914 och som hade undertecknats av 351,454 kvinnor. Inte heller sådana fakta som att Finlands, Norges, Danmarks och Englands kvinnor fått rösträtt kunde övertyga den. Ännu våren 1918 sade Första kammaren nej till kvinnornas rättskrav. Först när på hösten samma år revolutionerna utbröto runtom i Europa och störtade kejsare och kungar måste Första kammaren uppgiva sitt motstånd och gav sitt nödtvungna bifall till en allmän demokratisering av författningen som även inneslöt kvinnorösträtten. Författningsreformen antogs vilande 1919 och slutgiltigt 1921.

Under de två årtionden som rösträttsrörelsen varade, hade kvinnorna arbetat målmedvetet och med mycken hänförelse både i vad det gällde agitation och upplysning. I detta arbete tog Anna Wicksell en synnerligen verksam del. Visserligen var Hilma Borelius hela tiden centralstyrelsemedlem, men Anna Wicksell var suppleant, och hade som sådan tillåtelse att deltaga i centralstyrelsens överläggningar även när den ordinarie medlemmen var närvarande, varför hon ofta var med på dessa möten. När Skåneförbundet bildades för att bättre ordna föredrag och möten för de olika föreningarna,

blev hon även där verksam och var under några år förbundets ordförande, och när hon 1916 flyttat till Mörby, invaldes hon i verkställande utskottet och hörde sedan till ledningen av det hela.

I upplysningsarbetet hade fru Wicksell sin dryga del. Hon var en utmärkt talare, sakrik och redig. Hon höll ofta föredrag framför allt i juridiska och internationella frågor. Ett av hennes mest beaktade inlägg förekom vid centralstyrelsemötet i Jönköping 1910 om gift kvinnas kommunala rösträtt. Kvinnorna hade åtskilliga gånger protesterat emot att mannens och hustruns egendom och inkomst sammanräknades vid taxeringen, vilket medför en extra beskattning av äktenskapet, dels därigenom att det bevillningsfria avdraget blott göres en gång, dels genom att skatten är progressiv. Härutinnan har ännu i dag ingen ändring ägt rum. Men rösträttsföreningarna hade också begärt att den kvinna, som efter den tidens lag hade egendom under egen förvaltning skulle ha rätt till egen debetsedel och därigenom få kommunal rösträtt. Vid centralstyrelsemötet i Gävle 1908 hade Anna Wicksell inlett en diskussion om gifta kvinnors kommunala rösträtt, och mötet beslöt att anmoda Liberala samlingspartiet att ta upp frågan. Landsföreningen utgav också en broschyr i ämnet författad av Anna Wicksell. Liberala samlingspartiet kom med en motion som begärde att en gift kvinna, vars man hade kommunal rösträtt skulle få en kommunal tilläggsröst om hon ej hade beskattningsbar inkomst. Förslaget föll, men riksdagen gick såtillvida kvinnorna till mötes, att den antog en av regeringen föreslagen ändring i bevillningsförordningen, som fastställde att hustrun skulle taxeras för egendom över vilken hon enligt lag äger råda. Mannens och hustruns egendom skulle även i detta fall sam-

manslås vid taxeringen. När nu denna förordning kom ut och Anna Wicksell började studera den, fann hon, att detta medförde att en hustru, vars man hade så stor inkomst att han var kommunalt röstberättigad, själv blev röstberättigad för nästan hur liten inkomst som helst, till exempel 10 kronor, och således kunde få den där tilläggsrösten. Hon hade bara att utföra ett arbete, vilket som helst, som inbringade denna summa och sedan deklarera för den, så blev hon kommunalt röstberättigad och därmed också valbar till kommunala uppdrag. Redogörelsen för detta förhållande vid ovannämnda centralstyrelsemöte i Jönköping 1910 väckte stort uppseende och kommenterades livligt i pressen. En intensiv agitation bedrevs inom föreningarna genom flygblad och föredrag för att förmå de gifta kvinnorna att utnyttja dessa sina möjligheter. Inom riksdagen väckte saken också ett visst uppseende. När lagtexten fastställdes, hade ingen uppvisat, att den kunde leda till dessa konsekvenser, ingen hade heller förut påpekat detta i pressen. Finansminister Swartz förklarade emellertid, att regeringen hade insett, vilka verkningar förordningen skulle medföra. Ändringen hade ju tillkommit för att bereda de gifta kvinnorna ökade rättigheter. Riksdagen hade däremot tydligen inte varit lika klar på den saken. Ty redan samma år väckte herr Östberg i Första kammaren en motion om en ändring i bevillningsförordningen, som gick ut på, att inkomster under 200 kronor ej skulle taxeras. Landsföreningen anordnade ett stort protestmöte i Stockholm mot ett dylikt försök att ta ifrån de gifta kvinnorna deras nyvunna rättigheter innan de ens hunnit utöva dem. Finansministern stod också vid sitt ord och motsatte sig energiskt ändringen. Attentatet blev också ehuru med nöd avvärjt. Ett nytt försök i samma rikt-

ning gjordes vid 1913 års riksdag, men avstyrktes då av bevillningsutskottet och föll i båda kamrarna. Numera har ju denna paragraf förlorat sin politiska betydelse, då den kommunala rösträtten efter den stora demokratiseringen av författningen ej längre vilar på beskattningen, men vid den tiden satte den sinnena i brand. Fru Wicksell fick naturligtvis både skriva och tala mycket om den gifta kvinnans kommunala rösträtt, och till och med högermännen blevo märkvärdigt intresserade av att deras hustrur skulle kunna deklarera för någon inkomst under egen förvaltning.

År 1911 fick Landsföreningen en gåva av fru Martina Bergman-Österberg på 50,000 kronor för att under en tid av 10 år bedriva upplysningsverksamhet särskilt bland landsbygdens kvinnor. Bland kommitterade för dessa samhällskurser invaldes också Anna Wicksell. Hon anordnade sedan många kurser i södra delarna av landet och var naturligtvis ofta en av föreläsarna. Likaså var hon en trägen medarbetare i den av Landsföreningen under åren 1912—1919 utgivna tidningen »Rösträtt för Kvinnor».

När regeringen uppdrog åt lagberedningen att förbereda en ny äktenskapslagstiftning, togs också denna fråga upp till livlig diskussion bland kvinnorna, och Anna Wicksell talade över detta ämne både i föreningarna och på offentliga möten för att kvinnornas uppfattning skulle komma till sin rätt. Det kan förtjäna påpekas, att regeringen denna gång förordnade en kvinna, nämligen fru Emilia Broomé, att vara ledamot av lagberedningen, då denna skulle behandla giftermålsbalkens för kvinnorna särskilt betydelsefulla andra del. Emilia Broomé var gammal vän till Anna Wicksell och rådgjorde med henne i många svårlösta frågor. Det är

väl till stor del fru Broomés förtjänst, att den nya äktenskapslag som antogs av riksdagen 1920 blev sådan, att den anses vara den mest moderna och för likställighet mellan man och hustru längst gående lagen i hela Europa, och av våra medsystrar i andra länder anses som föredömlig.

När kriget bröt ut, talade Anna Wicksell i rösträttsföreningen ur sitt hjärtas fulla djup om freden, och om möjligheterna att låta förliknings- och fredsdomstolar ersätta krig. Under alla de många rösträttsåren hörde också till hennes område att tala om det internationella rösträttsarbetet.

Inom den internationella rösträttsrörelsen var hon verksam från dess första början och nedlade härpå ett mycket intresserat arbete. Redan året efter Landsföreningens bildande, således 1904, fick V. U. från Amerika ett meddelande om att en kvinnlig rösträttskongress skulle hållas i Berlin 3 och 4 juni, dagarna före en kongress som National Council of Women (Kvinnornas nationalförbund) avhöll ävenledes i Berlin. Anna Wicksell var med bland de representanter Landsföreningen skickade till denna kongress, liksom hon sedan ända till sin död troget bevistade den i Berlin bildade organisationens International Woman Suffrage Alliance (Internationella kvinnliga rösträttsförbundets) alla kongresser utom den sista. Hennes klara huvud, juridiska kunskaper och stora språkskicklighet gjorde henne till en ovärderlig medlem av dessa kongresser, liksom hon energiskt deltog i det internationella arbetet däremellan. Hon blev nära vän till mrs Chapman Catt och de flesta andra av de framstående kvinnor som skapade och upprätthöllo denna rörelse. I Berlin talade hon över ämnet »Den svenska kvinnans kommunala rättigheter och hur hon

använt dem». Vid Landsföreningens första möte i Göteborg 1904 upplästes också en redogörelse för Berlinmötet som hon författat. Likaså uppträdde hon vid kongressen i Köpenhamn 1906 och vid kongressen i Amsterdam, där hon även insattes i en stadgekommitté för parlamentariska regler. På grund av sina förtjänster i denna kommitté blev hon på kongressen i London 1909 insatt i en ny, som hade till uppgift att granska ansökningar från nya föreningar som ville ansluta sig till Alliansen och förorda eller avstyrka deras antagande. Hon var sedermera alltid föredragande i denna fråga vid de följande kongresserna.

År 1911 var kongressen förlagd till Stockholm och den var ju en glanspunkt i den svenska kvinnorösträttsrörelsens historia. Alla som voro med minnas den ståtliga mottagningsfesten på Grand Hotel Royal, operamötet, där så många framstående talarinnor uppträdde, och flera andra lysande fester.

Därpå följde kongressen i Budapest 1913, då Anna Wicksell var ordförande för den svenska delegationen och talade över ämnet »Rösträttsorganisationernas ställning till de politiska partierna».

Så bröt då kriget ut och åstadkom ett mångårigt avbrott i kongresserna, men inte i samarbetet kvinnorna emellan. Medan alla andra internationella band brusto, vetenskapsmännens såväl som socialdemokraternas, upprätthölls den Internationella kvinnorösträttsalliansen, och dess organ »Jus Suffragii» fortfor att utkomma i London. Över krigszonen skickade kvinnorna varandra fridshälsningar, och underrättelser från de krigförande ländernas kvinnoföreningar förmedlades av de neutrala. Rösträttskvinnorna i de krigförande länderna bemödade sig också om att hjälpa de utländska kvinnor som befunno sig i

fiendeland. Många lyckades de få återsända till hemlandet. Men svårast var det att sörja för dem som genom giftermål förlorat sin medborgarrätt i eget land. Det var då den ännu ej slutbehandlade frågan om gift kvinnas nationalitet blev riktigt aktuell.

Tack vare den starka fredsvilja som behärskade rösträttskvinnorna blev det möjligt för dem att redan år 1920 samlas till en kongress i Genève. Nog voro vi neutrala litet oroliga att det skulle komma till häftiga meningsutbyten mellan representanterna för de nyss krigförande länderna, men allt gick väl. Alla hade tydligen beslutat sig för att vara lojala och icke tala om annat än det gemensamma arbetet. Rösträttsrörelsen hade ju gått oerhört framåt under och strax efter kriget så att en mängd stater nu givit eller stodo i begrepp att ge kvinnorna rösträtt. Intet enda land hade fallit ifrån på grund av kriget, men många nya anmälde nu sitt inträde. Anna Wicksell var även nu ordförande för den svenska delegationen. Alltsedan Londonkongressen 1909 hade fröken Signe Bergman, som mycket aktivt då stod i ledningen för den svenska rösträttsrörelsen, varit medlem av Alliansens styrelse, men då hon nu avsade sig, blev Anna Wicksell invald med mycket högt röstetal. Sedan bevistade hon kongressen i Rom 1923. Här lyckades hon genomdriva en ändring i Alliansens statuter, som möjliggjorde att flera olika föreningar från ett och samma land utan alltför stora svårigheter skulle få ansluta sig till Alliansen.

Fredrika Bremerförbundet blev intaget i Alliansen redan till Romkongressen och Svenska Kvinnors Medborgarförbund till Berlinkongressen 1929.

När Landsföreningen, sedan segern var vunnen 1921, upplöstes, bildade den en kommitté för att tills vidare

upprätthålla det internationella samarbetet: »Svenska kommittén för internationellt rösträttsarbete». Den bestod av 50 medlemmar från de gamla rösträttsföreningarna med ett verkställande utskott i Stockholm. I denna kommitté blev Anna Wicksell ordförande, vilket hon förblev till sin död 1928. Kommittén upplöstes 1930, då det ansågs att de båda andra föreningarna nu kunde övertaga dess uppgift.

Det var ett stort uppbåd av kvinnor från alla länder, som gemensamt arbetade för rösträtten med mycken entusiasm och personliga offer av tid och pengar. I Sverige åtminstone hade rösträttsföreningarna aldrig några starka kassor. Föredragen höllos så gott som alltid utan ersättning, och till de utländska kongresserna fingo de delegerade i regel resa på egen bekostnad, fast flertalet av dem voro allt annat än förmögna. Men alla ansågo de sig rikligt belönade genom det andliga utbyte de fingo i samvaron med intelligenta och verksamma kvinnor från skilda håll. Reverend Anna Shaw, den berömda kvinnliga metodistprästen från Förenta staterna, känd för stockholmarna genom den predikan hon höll i Vasakyrkan under kongressen 1911, tolkade den känsla av samhörighet och vidgade vyer, som besjälade rösträttskvinnorna i den berömda satsen: »Vi kunna aldrig göra så mycket för en stor sak som en stor sak kan göra för oss.» Denna sentens sattes som motto på vår rösträttstidning »Rösträtt för Kvinnor» och de svenska rösträttskvinnorna vittnade ofta om att den också överensstämde med deras erfarenhet.

Ännu i dag lyser en rösträttskvinna upp, när hon träffar på en gammal stridskamrat, och rösträttstiden hör till allas våra gladaste minnen. Anna Wicksell säger därom vid ett sammanträde med den Internationella röst-

rättskommittén: »Hänförelse och osjälvisk uppoffring i arbetet gav den oss, hänsyn för andra människor och andra människors insikter, tolerans och samarbete, ansvarskänsla för samhället, för män, kvinnor och barn. Den gav oss det bästa som kan givas: inre växt och glädje; det torde inte finnas någon här, som icke känner med sig, att hon blivit en rikare och bättre människa genom arbetet i rösträttens tjänst.»

En liten episod kan kanske också vara belysande härför. Rösträttskvinnorna hade vid ett tillfälle en konferens med medlemmar av andra kvinnoföreningar. En av dessa andra damer uppträdde på ett sätt som verkade stötande på dem. Hon misstolkade motpartens uttalanden, lät försmädlig och bjöd alls inte till att förstå dem och jämka samman olika meningar. När rösträttskvinnorna sedan sinsemellan dryftade saken och uttryckte sitt bestämda ogillande av personen i fråga, sade Anna Wicksell helt lugnt: »Jag tänkte, stackars människa, hon har aldrig varit rösträttskvinna.»

Bland alla de skäl, som kommo kvinnorna att arbeta för rösträtten, känslan av det rättfärdiga i saken, tanken på den nytta kvinnornas deltagande i politiken skulle medföra för de sociala frågorna och mycket annat, var det en sak, som Anna Wicksell gärna påminde om: betydelsen av rösträtten för kvinnornas egen utveckling.

På våren 1917, strax innan motionerna om kvinnans politiska rösträtt skulle behandlas, anordnades ett offentligt opinionsmöte i Stockholm av Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt och ett stort antal andra kvinnoföreningar från olika verksamhetsområden och politiska läger, för att försöka beveka Första kammaren. Vid detta möte talade Anna Wicksell som representant för de liberala idéerna och hon yttrade bland

annat följande, som torde kunna anses ganska karakteristiskt för hennes uppfattning: »Ansvaret för statens väl är uppfostrande och mognande minst lika mycket som allt annat ansvar vi människor ha att bära. För mig personligen är detta själva kvintessensen av rösträtten. Vi kvinnor liksom männen ha krav på att få varje andlig möjlighet inom oss bragt till utveckling så långt, som den hos var och en kan utvecklas, men ingen utveckling är möjlig utan övning, personligt utövande och personligt ansvar. Därför får staten dras med oss omogna, tills vi hinna bli uppfostrade, därför få vi finna oss i att det går långsamt och knaggligt med utvecklingen på alla områden. Om vi kunde välja mellan att få ner en ängel från himlen, som kunde styra oss alla med gudomlig vishet, eller att låta demokratien härska med alla dess fel och alla dess brister, med alla misstag och alla bakslag, så valde jag för min del felen och misstagen och bakslagen, ty genom dessa gå vi ändå framåt, även om det går litet i sicksack. Genom att vi själva styra, även om det är skröpligt nog, växa vi; genom att bli styrd har ännu ingen människa lagt en enda tum till sin växt.»

Samma tankegång återfinnes i en nyårshälsning som hon skickar sin vän fru Emilia Broomé, sedan segern var vunnen, då hon skriver »det nya året skall bringa nya uppgifter både mellan länderna och inom länderna. Vi kvinnor få makten och ansvaret; måtte vi växa med uppgifterna! Jag ser framåt med tillförsikt — vi bli tvungna att ta itu med de stora uppgifterna nu, och då bli människorna alltid bättre.»

Fredssaken och Nationernas Förbund.

Av alla de kulturella uppgifter, åt vilka Anna Wicksell ägnade sitt intresse och sitt arbete, torde dock fredsfrågan legat hennes hjärta närmast. Redan år 1888 bevistade hon en allmän fredskongress i Neuchâtel och sedan en år 1889 i Paris, där hon som förut nämnts sammanträffade med Knut Wicksell. Hon var också med om en fredskongress i London 1890. Sedan torde dock hemmets plikter och kanske också ekonomien under flera år ha hindrat henne att resa till kongresser, men hennes intresse för saken var inte mindre för det. Redan år 1893 gav hon ut en Verdandiskrift i fredsfrågan, vilken visar hur väl hon följt med fredsrörelsen. Den börjar med orden: »Fredsfrågan är frågan om krigs ersättande med skiljedom eller andra fredliga medel att slita mellanfolkliga tvister.» Hon betonar sedan uttryckligen att fredsvännernas mål ej är »fred mellan folken» i den meningen, att några tvistefrågor nationerna emellan ej mera skola förekomma och krig därför bli överflödiga, utan deras strävanden gå ut på att ändra sättet för uppkommande tvistefrågors avgörande, så att detta avgörande i framtiden kommer att ske på lagens och rättens, ej på våldets väg, på samma sätt som tvister enskilda människor emellan numera avgöras inför domstol och ej genom att de tvistande dra kniven.

Detta är programmet i Anna Wicksells fredsarbete. Utan att förbise att moralens utveckling och en bättre fostran av folken fordras för att få människorna att

fördöma kriget och söka andra utvägar att slita tvister nationerna emellan, ger hon sitt största intresse åt utvecklingen av de mellanfolkliga metoderna. Det är på denna utveckling hon bygger sitt hopp.

Hon redogör i småskriften för fredsföreningarnas verksamhet i de olika länderna, för världskongresserna, för lärda sällskap och för de interparlamentariska konferenserna. Sedan omtalar hon med nästan rörande omsorg allt som då fanns av mellanfolkliga domstolar, kommissioner och skiljedomstraktater. Hon anger alla dittills varande fall, då tvister avgjorts genom skiljedom i det 19:e seklet och finner, att om också rörelsen är i sin begynnelse, så är den dock hoppgivande, därför att skiljedomarnas antal ökas med vart årtionde. Hon redgör också för de olika förslag att ordna permanenta skiljedomstolar som framkommit, och vilka frågor som kunna tänkas bli hänvisade till dem.

Allt detta var ju ännu rätt svävande, eftersom denna bok skrevs före den första Haagkonferensen, men fru Wicksell har ändå sin uppfattning klar, om vilken väg man till sist måste gå. Hon skriver: »Man kan vidare — vad otvivelaktigt en gång blir fallet — försöka grunda den internationella rättssäkerheten på en allmän federation mellan civiliserade stater.»

År 1901 skrev hon en ny Verdandiskrift om fredsrörelsen på 1890-talet. Här förekommer dels en lista över avkunnade skiljedomar och ingångna skiljedomstraktater, dels en noggrann redogörelse för den första Haagkonferensen 1899, tillkommen som bekant på tsar Nikolaus II:s förslag. Visserligen blev resultatet inte så lysande. Tack vare Tysklands bestämda motstånd kunde ingen överenskommelse om obligatorisk skiljedom, ens i rättstvister, beslutas, men en permanent skiljedomstol

upprättades dock för att underlätta anlitandet av skiljedom. Denna består av en byrå i Haag som står under överinseende av makternas samtliga i Haag ackrediterade representanter och av ett antal skiljedomare, utsedda av signatärmakterna. De stater som vilja anlita skiljedom i en fråga utvälja sedan domare bland dessa utnämnda personer.

Anna Wicksell är fortfarande förhoppningsfull i denna skrift, då hon anser, att skiljedomstanken tagit ett stort steg framåt. Hon påvisar också att parlamenten (i regel dock underhusen men ej överhusen) börjat intressera sig för skiljedomsförslag, liksom att många skiljedomstraktater ingåtts länderna emellan.

Anna Wicksell tog också del i fredsföreningarnas arbete. Sedan hon flyttat till Lund, var hon med om att bilda Lunds fredsförening år 1907, där hon blev sekreterare. Föreningen verkade mest genom att anordna offentliga fredsfördrag — bland andra av den kände danske fredsvännen och Nobelpristagaren Fredrik Bajer. Sina förbindelser med de internationella fredsvännerna upprätthöll hon hela tiden fast hon ej hade tillfälle att bevista fredskongresserna utomlands. Vid den världsfredskongress, som hölls i Stockholm år 1910, var hon dock närvarande som ombud för Lunds fredsförening.

Då sedermera år 1911 flera olika fredsföreningar i Sverige sammanslogos och bildade »Svenska Fredsförbundet» övergick Lunds fredsförening till att bli en filial av densamma. Anna Wicksell tog livlig del i bildandet av denna större fredssammanslutning. Hon var med i den kommitté, som skulle författa ett upprop och utarbeta program och stadgar för den blivande föreningen. Övriga kommitterade voro friherre C. C:son Bonde, fru Emilia Broomé, doktor O. F. Hedström och redaktör O. v.

Zweigbergk. Fru Broomé hade även förut varit synnerligen verksam i fredsarbetet och redan år 1898 bildat »Sveriges kvinnliga fredsförening». Hon hade därvid blivit utsatt för synnerligen hätska angrepp av försvarsvänliga damer, vilka hade mycket svårt att fatta, att man kunde vara fredsvän utan att vara försvarsnihilist. Fredsvännerna voro fortfarande ganska illa sedda från detta håll och betraktades ofta av de mera patentpatriotiska försvarsvännerna som rena fosterlandsfiender. De dömde gärna alla fredsvänner över en kam, ehuru fru Broomé vid bildandet av »Sveriges kvinnliga fredsförening» just tog avstånd från de fredsvänner som önska isolerad avväpning.

Det var därför ganska naturligt, att i det inledningsföredrag, som Anna Wicksell höll vid fredsförbundets konstituerande sammanträde hon alldeles särskilt berörde frågan om avrustning. Denna fråga ingår i programuttalandet men med särskild betoning av att varje lösning därav måste vara mellanfolklig. I föredraget framhöll hon också, att man inte kan vänta att avrustning skall kunna ske genom avtal av alla civiliserade stater på en gång — »förrän någon gång i framtiden, när allra sista steget skall uttagas». Hon betygade sedan, att förbundets främsta arbetsuppgift skulle bli dess upplysningsverksamhet. Det vill sprida kännedom om den *nya folkrätten,* som alltmer håller på att utvecklas, inte minst genom Haagkonferenserna. Hon slutade: »Jag önskar av allt mitt hjärta att Svenska Fredsförbundet måtte bli en arbetande förening och en modig förening; då blir den säkert också en framgångsrik förening.»

Förbundets förste ordförande blev friherre Carl C:son Bonde, och Anna Wicksell blev dess sekreterare. På henne torde också ha vilat det största arbetet för den upplys-

ningsverksamhet som utgjorde föreningens huvuduppgift. Redan första året anordnades sammanhängande kurser både i Stockholm och Uppsala, varvid Anna Wicksell föreläste om skiljedomsväsendets utveckling. Sedan höll hon föredrag om olika delar av fredsfrågan på skilda orter i landet. Hon hade en levande tro på att mellanfolkliga tvister borde kunna lösas på fredlig väg, hon tröttnade inte att upplysa folk om allt vad som redan skett i det avseendet, och hon försökte därmed att inrikta sina medmänniskors tankar och vilja på att det var den vägen man hade att vandra.

En mängd skrifter utgåvos i Svenska Fredsförbundets skriftserie och den första av dem var Anna Wicksells inledningsföredrag under titeln *Avrustningssträvandet och fredsarbetet*. Mitt under föreningens arbete bröt emellertid världskriget ut, och »fredsfåren, som bräka i lunderna» hånades mer än någonsin av krigsentusiasterna. Men fredsvännerna lade alldeles inte ned sitt arbete under kriget, tvärtom, de arbetade för framtiden. Redan 1914 utkom i den ovannämnda serien en skrift av Anna Wicksell med titeln *Neutrala staters och deras undersåtars rättigheter och skyldigheter under krig*.

Hon börjar med ett bittert beklagande av att krig trots alla »fredsgarantier» dock brutit ut och att kriget därtill börjat med ett flagrant neutralitetsbrott, vilket hon betecknar som ett återfall i ett folkrättsligt betraktelsesätt, som man ansåg för länge sedan övervunnet. Sedan redogör hon för vad en neutral stat har att iaktta enligt de folkrättsliga konventioner och bestämmelser som förefinnas. Hon talar både om vilka förpliktelser staten har med avseende på neutralitetsförsvaret till lands och vatten med mera och hur pressen och enskilda personer böra uppträda. Skriften utgör såvitt en lekman

kan döma en synnerligen samvetsgrann redogörelse för allt vad som hör till detta område.

Fredsvännerna, särskilt i de neutrala staterna, arbetade också ivrigt på att söka finna utvägar att för framtiden förebygga krig. De åsyftade att när freden en gång bleve sluten, det skulle finnas framlagda lämpliga förslag till mellanfolkliga överenskommelser. I april år 1915 sammanträdde i Haag en del i fredsfrågan sakkunniga personer och beslöto utsända ett upprop för varaktig fred. Detta upprop undertecknades i Sverige av en hel mängd framstående personer ur olika samhällsklasser. En kommitté tillsattes för uppropets spridande. Denna kommitté bestod av friherre Th. Adelswärd, fru Emilia Broomé och fru Anna Wicksell. Det var likaledes Anna Wicksell som till svenska översatte den kommentar till uppropet som utarbetats av en av Haagmötets deltagare. Uppropet fordrar bland annat, att annektering eller avträdande av landområde icke får äga rum mot befolkningens önskan, att de nationella minoriteterna erhålla fulla medborgerliga rättigheter och fullt bruk av eget språk, att staterna överenskomma om lika behandling av alla nationer inom kolonierna, att Haagkonferensernas arbete på utveckling av det mellanfolkliga rättstillståndet fullföljes, bland annat genom inrättande av en permanent mellanfolklig domstol och en undersökningskommission, att överenskommelser göras staterna emellan om ömsesidiga inskränkningar i rustningarna och att utrikespolitiken underkastas parlamentarisk kontroll, så att för parlamenten hemliga avtal ej bliva för folken bindande. Kommentaren utreder sedan noga alla dessa olika spörsmål. Det fanns således redan under kriget ett målmedvetet arbete på att ta upp till

diskussion alla spörsmål, som kunde höra samman med en varaktig fred.

Anna Vicksell hade inte mycken tro på hastiga omvändelser och snart vunna resultat. Hon arbetade alltid på lång sikt: i fullkomnandet av den mellanfolkliga rätten såg hon den enda möjligheten att för framtiden undvika krig. Hon var därför ganska skeptisk mot den något fantastiska Fordkommissionen, därför att den trodde sig om att kunna föreslå fredsvillkor, världsparlament med mera, medan kriget pågick som bäst. Hon for över till Köpenhamn för att resonera med dess medlemmar och se till hur hon skulle kunna vara dem till hjälp, men kommissionen och hon arbetade efter så olika linjer, att man icke kunde komma till något resultat, hur mycket hon än uppskattade deras tro och goda vilja.

I fredsvännernas arbete att söka utbygga det mellanfolkliga rättsväsendet tog Anna Wicksell däremot en livlig del. År 1917 gav hon ut en skrift: *Där skiljedom icke räcker till*, vari hon redogör för hur man bör behandla de frågor, som på grund av bristande folkrättslig hävd eller lag samt på grund av sin karaktär ej lämpligen kunna gå till skiljedom. För dem föreslås olika slag av förlikningsförfarande. (Till begreppet förlikning hör, att avtalet slutes av parterna själva i motsats till en dom, som alltid fälles av en utomstående myndighet.) Anna Wicksell påvisar att förlikning redan ägt rum många gånger under föregående århundrade genom stormaktskonferenserna, men då dessa ej varit organiserade utan mera tillfälliga, ha olika förslag framkommit för att skapa mellanfolkliga organ för dylika frågors behandling. År 1911 hade till exempel presidenten Taft framlagt ett förslag till överenskommelse mellan den amerikanska republiken och andra länder om tillsättande

av undersöknings- och förlikningskommissioner i sådana frågor som vederbörande länder ej voro böjda för att underkasta skiljedom. Amerikanska senaten motsatte sig denna gång förslaget, men det kom igen år 1913 och det hade, då kriget bröt ut, vunnit principiellt godkännande av ett trettiotal stater. Sedan har en hel del stater ratificerat dylika överenskommelser, däribland de tre skandinaviska länderna. Fredsvännerna hoppades på att man efter kriget skulle få till stånd ett internationellt förlikningsinstitut.

Men även regeringarna började intressera sig för en ny rättsordning. De skandinaviska staternas regeringar beslöto vid ett ministermöte 1917, att i Danmark, Norge och Sverige skulle tillsättas kommittéer med uppdrag att utreda vad som kunde göras för att tillvarataga de neutrala staternas intressen vid eller efter krigets slut. I den svenska kommittén insattes friherre E. Marks von Würtemberg, friherre Th. Adelswärd och dåvarande kabinettssekreteraren O. Ewerlöf, vilken dock snart utnämndes till svenskt sändebud i Wien. Anna Wicksell, som vid denna tid torde ha varit en av de mest sakkunniga på allt vad mellanfolkligt samarbete vill säga, blev också adjungerad sakkunnig i denna kommitté. Sedan vapenstilleståndet slutits och man väntade stiftandet av ett Nationernas Förbund, förstärktes kommittén med redaktör Hjalmar Branting, justitierådet Ernst Trygger och professor Östen Undén, varvid också dess uppdrag vidgades. Den kallades sedan Kommittén för folkförbundsärenden. Den ursprungliga kommittén hade emellertid tillsammans med de danska och norska kommittéerna under år 1918 utarbetat ett betänkande rörande en Internationell rättsordning, vilket överlämnades till Kungl. Maj:t den 21 december 1918. Samtidigt eller kort efteråt

utarbetade andra stater liknande förslag. När Nationernas Förbund bildades i överensstämmelse med fredsvillkoren (det utgjorde en av Wilsons bekanta 14 punkter) fanns därför många förslag att välja på.

Vid fredsförhandlingarna tillsattes en särskild kommission för att utarbeta förbundsstadgar. Sedan det ursprungliga förslaget blivit något reviderat antogs texten av fredskonferensen den 28 april 1919. I och med att Versaillesfreden trädde i kraft den 10 januari 1920, blev Förbundet en verklighet. Det var de segrande makterna som bildade Förbundet och de neutrala inbjödos att ansluta sig inom två månader, vilket alla inbjudna också gjorde. Däremot strejkade som bekant Amerikas Förenta stater på grund av att senaten gick emot Wilson. Centralmakterna kommo först efter hand med, medan Förenta staterna allt fortfarande står utanför. Även där har emellertid en omsvängning av opinionen börjat göra sig gällande, så att de vid olika tillfällen skickat observatörer och ibland till och med representanter till Nationernas Förbunds olika komissioner.

Förbundets verksamhet skall som bekant utövas dels genom Församlingen och dels genom Rådet med biträde av sekretariatet. Dessutom inrättades en stående domstol och två permanenta kommissioner. Vidare tillsätter Församlingen de kommissioner som den finner lämpliga.

Församlingen, som sammanträder i september varje år, består av tre ombud för varje till Förbundet ansluten stat. Dessutom har det blivit praxis att staterna även sända suppleanter eller experter. Varje stat har emellertid endast en röst, som utövas av dess förste delegerade. Praktiken har sedan utvecklats så, att de två andra delegerade och suppleanterna kunna inväljas och uppträda i olika utskott. Arbetet i Församlingen är delat på sex

utskott, varför de flesta länder utom de delegerade sänder åtminstone tre suppleanter, så att en person skall kunna komma med i varje utskott. Representanter och suppleanter utses av regeringarna.

Det första sammanträdet ägde rum i september år 1920 i Genève, dit Förbundets verksamhet sedan allt framgent varit förlagd. Fru Wicksell utsågs redan då till suppleant och deltog sedan ända till sin död i denna egenskap i Församlingens sammanträden. Hon insattes också i ett eller flera utskott, vanligen i det första (juridiska frågor) och i det femte (sociala och allmänna frågor). Suppleanterna kunna uppträda och tala såväl i utskotten som vid Församlingens sammanträden, till och med när det gäller att yttra sig å hela delegationens vägnar, så att skillnaden mellan suppleanter och representanter inte är så stor. Anna Wicksell fick snart i Genève ett mycket stort anseende för sina gedigna kunskaper, sin stora saklighet och sin förmåga av klar och redig framställning. Hennes kunskaper och intresse gällde inte bara sociala frågor utan i särskild grad rent konstitutionella och juridiska spörsmål. »Överhuvudtaget torde få personer så noggrant som hon genomgått hela den mängd av dokument och handlingar, som Nationernas Förbund under sin korta tillvaro frambragt, och härigenom blev hon ofta för den svenska delegationen liksom ett levande lexikon, som snabbt och riktigt kunde ge upplysning om vad som vid föregående tillfällen förevarit rörande det eller det spörsmålet», skriver envoyén E. Boheman om henne i en nekrolog, införd i »Meddelanden rörande Nationernas Förbund».

Denna juridiska saklighet och reda gjorde henne mycket uppskattad inte bara av den svenska delegationen, utan också av de andra nationernas representanter. Hon

mottogs gärna med ostentativa applåder, när hon uppträdde i talarstolen.

Däremot torde hennes bestämda övertygelse om att Nationernas Förbund var den enda säkra vägen till det stora målet gjort, att de fredsvänner av mera emotionell karaktär och de socialt arbetande kvinnor, som hade sin verksamhet förlagd till Genève, ibland funno henne en smula juridiskt torr när de ville ha henne med i sina organisationer. Hon var alltid villig att hålla föredrag för att upplysa folk om allt vad till Förbundet och dess verksamhet hörde, men inte mycket benägen att ta del i sådana åtgärder, som gingo för mycket vid sidan om dess verksamhet.

Den ena av Nationernas Förbunds permanenta kommissioner är Mandatkommissionen, som har att vaka över förhållandena i mandatområdena. De turkiska områden och de tyska kolonier, vilka vid fredsslutet frångtogos Turkiet och Tyskland resp., få icke förvaltas suveränt av de länder som då fingo »mandat» över dem, utan Nationernas Förbund har att tillse att de styras så, att de infödda befolkningarnas välbefinnande och utveckling befordras, vilket betecknas som en helig uppgift för civilisationen. För att vaka häröver tillsattes Mandatkommissionen år 1921. Den består av nio medlemmar, fyra från de länder som inneha mandat och fem från andra länder. Det är föreskrivet, att en av de neutrala representanterna skall vara kvinna. Kommissionens medlemmar tillsättas direkt av Rådet — de skola vara oberoende av sitt lands regering. Till den kvinnliga medlemmen i Mandatkommissionen utsåg Rådet, på förslag av de internationella kvinnoorganisationerna, fru Anna Bugge Wicksell. Detta visar vilket anseende hon redan då vunnit i Genève. Hon blev också oerhört intres-

serad av denna sin uppgift. Kommissionen har att granska de rapporter, som mandatmakterna äro skyldiga att varje år avgiva till Förbundet från sina respektive områden.

Mandatområdena äro belägna dels i främre Asien (de gamla turkiska områdena) och dels i Afrika och Söderhavet (de tyska kolonierna). Befolkningen i de förra höra dock till ett gammalt kulturområde och meningen var, att de inom en ej alltför avlägsen framtid skulle kunna få självstyrelse och sköta sina egna angelägenheter — såsom redan skett i Irak. Men ännu har Mandatkommissionen åtskilligt att göra för att i dessa områden införa västerländska begrepp om laglydnad och ordning samt att medla mellan skilda folkstammar såsom till exempel mellan judar och araber i Palestina.

Annorlunda är förhållandet med de forna tyska kolonierna i Afrika och bland Söderhavets öar. Här måste det dröja länge, innan man kan tänka på någon självstyrelse för infödingarna, även om det är meningen att så småningom uppfostra dem därtill.

Mandaten äro fördelade på 7 olika mandatmakter, England, Frankrike, Belgien, Japan, Sydafrikanska unionen, Australien och Nya Zeeland. Det gäller för kommissionen att noga tillse att de för alla mandatområdena gällande principerna efterlevas, såsom till exempel att mandatärmakternas egna undersåtar icke få gynnas med avseende på koncessioner, offentliga arbeten, handel med mera samt framför allt att skydda den infödda befolkningen mot deras farligaste fiender — de vita. Kommissionen måste vaka över att dessa icke exploatera de färgade, inte skriva slavkontrakt som de stackars färgade inte förstå och så vidare. Härvid äro dock mandatärmakterna i allmänhet villiga att samarbeta med kommis-

sionen liksom i den synnerligen viktiga frågan om inrättande av lämpliga skolor för de färgade.

Kommissionen såg sig nödsakad att bland sig fördela olika uppgifter så att varje medlem hade att utföra det förberedande arbetet av en eller flera grenar av administrationen, och Anna Wicksell fick därvid på sin lott skolfrågan. Härutinnan hade man att helt och hållet börja från början. De skolor för den infödda befolkningen, som tyskarna en gång upprättat, hade gått till spillo under och efter kriget. De tyska lärarna hade lämnat landet, de infödda hade också övergivit skolorna, deras lokaler hade tagits i bruk för andra ändamål och de tyska skolböckerna kunde ej användas. Men när det nu gällde att upprätta nya skolor hade man sina tvivel huruvida den gamla metoden att göra dem någorlunda i stil med europeiska folkskolor vore lämplig. Befolkningen var ju ganska lågt stående och några års dylikt skolarbete kunde varken av eleverna göra personer lämpliga till förvaltningen annat än på mycket underordnade platser, ej heller vara dem till synnerligen stor nytta i deras vanliga arbete. Detta visste man av erfarenhet från den föregående perioden. Vad som vore önskvärt vore fastmer att lära befolkningen att sköta sin egen jord och tillvarataga sina egna personliga angelägenheter. Klimatet där nere är så tropiskt, att de vita inte kunna slå sig ned där som nybyggare med sina familjer. Männen orka inte utföra kroppsarbete och de stå ej heller ut att vistas där länge, kvinnorna tåla ej klimatet under den hetaste tiden och barnen tåla det inte alls. Dessa trakter kunna aldrig bli vita människors hem. Därför har det varit så, att de vita visserligen slagit under sig jorden, anlagt stora plantager, skötta under uppsikt av vita uppsyningsmän, som stannat där så länge de hållit ut, medan

kroppsarbetet utförts av de svarta, vilka på detta sätt kommit i en ställning, som inte varit mycket bättre än slaveri. Även om en noggrannare tillsyn från de maktägande skulle kunna medföra någon minskning i det elände detta system åstadkommit, kan det dock aldrig leda till ett verkligt tillvaratagande av de infödda folkens bästa. Dessa böra i stället få behålla sin jord, men uppfostras till att själva sköta den och tillvarataga alla dess möjligheter, det vill säga de skola inte bara lära sig att odla den säd och de frukter de själva behöva till sin nödtorft, utan också att odla de råvaror, bomull, kaffe, kakao, kopra, gummi, palmolja, kryddor med mera, som européerna vilja ha från deras land.

England har i själva verket under hela detta århundrade sökt tillämpa denna metod i ett av sina områden, nämligen den engelska Guldkusten, och resultatet har blivit, att denna blivit Englands rikaste koloni med ett välstånd inom den infödda befolkningen, som står högt över varje annat koloniområde. Meningen är att varje man skall få arbeta på sin egen jord till sin egen vinning. Men därtill fordras att befolkningen uppfostras till självständigt arbete, till jordbruk med lämpliga redskap och till större insikter i hithörande frågor. England har nu energiskt arbetat på att lämpa sitt skolväsende härtill i Guldkusten, varför denna koloni också blivit ett föregångsland i Afrika vad skolväsendet beträffar.

En stiftelse i Amerika, The Phelps-Stokes Fund, som är särskilt intresserad av de färgade rasernas uppfostran, skickade 1920—1921 tillsammans med andra amerikanska och europeiska sammanslutningar en speciell kommission till afrikanska västkusten med uppgift att studera skolväsendet i alla där belägna kolonier. Denna kommission

kom också med ett positivt program för en ny skola, bättre lämpad efter afrikanska förhållanden, och den kunde också framhålla, att en dylik skola med gott resultat länge praktiserats för den färgade befolkningen i Förenta staterna. Mandatkommissionen upptog de nya idéerna med hänförelse — i synnerhet Anna Wicksell — och den utgav själv år 1924 en av henne författad resolution, som angav kommissionens framtida skolpolitik. Enligt denna skall undervisningen i de tropiska mandatterritorierna omfatta först och främst vad engelsmännen kalla *character training:* sanningskärlek, lojalitet, fair play, redbarhet, disciplin och samarbete. Och dessa ting skola inläras icke genom moraliska sentenser, utan genom det praktiska arbetet, som vänjer barnen vid ordning och noggrannhet, genom lekar, spel och scoutrörelse, som icke tål fusk och oärlighet samt genom musik. De svarta raserna äro så genommusikaliska att man på den vägen kan hos dem uppodla en hel del själsegenskaper. Nästa ämne på läroplanen är hälsovård. Den behöver icke heller inläras genom läroböcker, den skall nötas in genom daglig övning. Skolan skall vänja barnen vid personlig renlighet, hälsosamma bostäder och renhållning av samhället. Lärarna skola övervaka barnens hälsa och se till att alla brister däri såvitt möjligt avhjälpas. Skolan skall bli ett hälsovårdscentrum för hela byn.

Den centrala delen av undervisningen utgöres av sådant praktiskt arbete, som eleverna sannolikt måste taga hand om då de bli vuxna: jordbruk, bättre metoder att odla distriktets produkter, bättre livsmedelsodling, bättre utsäde och bättre skötsel av exportodlingarna, husdjursskötsel, trädgårdsbruk, lokala industrier och hantverk. Naturligtvis blir den industriella undervisningen inskränkt till det nödvändigaste i de små byskolorna, men i de

högre distriktsskolorna böra hantverkare, jordbruksassistenter, sjuksköterskor, barnmorskor och lärare kunna utbildas.

Slutligen kommer som kronan på verket vad som i brist på ett bättre ord kan kallas för infödingarnas politiska uppfostran, något som endast kan förekomma i de stora internatskolorna för de äldre eleverna. Detta ämne skall byggas på den afrikanska traditionen och på de inföddas egna stamförfattningar på deras egen lojalitets- och ansvarskänsla, deras egen känsla av samhörighet. Särskilda klasser böra finnas för söner till hövdingar och underhövdingar, och där inläras grunderna för en god administration: såsom att föra ett register eller ett protokoll noggrant och sanningsenligt, att ställa upp en ordentlig budget över statsinkomster och -utgifter med mera. De skola lära sig stammarnas lagar och det de behöva av regeringarnas; de skola lära sig vad rättvisa och opartiskhet vill säga. De skola bli sitt folks ledare och man präntar i dem en ledares ansvar. Naturligtvis skall också boklig undervisning förekomma i skolorna men även den bör vara praktiskt anlagd. Läsning, skrivning och räkning läres med exempel från områden inom jordbruk och dylikt. Geografien skall lära dem varthän deras produkter utskeppas och vad de få från andra länder i stället. Slutmålet för den bokliga undervisningen skall vara att få eleverna att begripa att jämväl deras länder utgöra nödvändiga delar av ett ekonomiskt världssystem.

På inbjudan av den förut nämnda Phelps-Stokesska stiftelsen gjorde Anna Wicksell i början av år 1927 en resa till Förenta staterna, för att se hur denna art av skolor togo sig ut i praktiken. Hon var mycket intresserad av att se hur de små byskolorna skulle kunna genom-

föra programmet, men fann till sin missräkning, att det i allmänhet var tämligen klent beställt härmed, så att Mandatkommissionen här själv får försöka leta sig fram på egna vägar. Däremot var hon mycket imponerad av de erfarenheter hon gjorde rörande de skolor, som närmast skulle motsvara mandatens distriktsskolor, vanligen kombinerade dagsskolor och internat belägna ute på landsbygden. Anna Wicksell höll i Oslo i januari 1928 på ett möte, anordnat av »Kvinnoligan för fred och frihet», ett föredrag om »Undervisningsproblem i de tropiska mandatområdena», varur ovanstående skildring av Mandatkommissionens skolpolitik är hämtad. Föredraget åhördes av bland andra Fridtjof Nansen, som var mycket förtjust över de nya idéerna. Anna Wicksell sade då att dessa skolor i Förenta staterna rentav voro för henne en uppenbarelse. Det var det praktiska arbetets pedagogiska värde, liksom lekarnas som hon kommit till klarhet om. En annan sak som hon sade sig vilja taga vara på för mandatområdena var vad som kallades »extension work», det vill säga uppfostrande arbete utfört av skolan för människor utom skolan, så att skolorna bliva civilisationscentra i sina respektive distrikt. Särskilt förtjust var hon över en negerskola på en ö utanför Sydkarolina, som bebos av 6,000 svarta, alla avkomlingar av före detta slavar, och cirka 50 vita. Skolan har från början arbetat på att lära öns befolkning att sköta sin jord, som nu äges praktiskt taget helt och hållet av de svarta. Utom två vita föreståndarinnor äro alla lärare negrer, som först uppfostrats i skolan och sedan fått högre utbildning. Under skolans ledarskap drives sedan genom klubbar och kommittéer allt slags kommunalt välfärdsarbete. Där finns skogsvårdsklubbar, lantbruksklubbar, byggnadsklubbar, majsklubbar, hönsklubbar, kon-

serveringsklubbar, husfruklubbar med mera, samt biblioteks-, underhållnings- och sångklubbar. Allt detta skötes av färgade män och kvinnor, och Anna Wicksell yttrade därom: »En bättre allmänanda och en mera hängiven offervillighet för alla gemensamma behov har jag aldrig sett i någon kommun i vårt civiliserade Europa. Centrum för det hela är skolan. Den har skapat denna anda sedan slaveriets dagar, den har utvecklat och bevarat den; genom denna anda har öns befolkning, vars flertal icke fått någon högre uppfostran än folkskolans, förvärvat en glädje vid livet och en blick på livet som i all dess blygsamhet betecknar en hög form av civilisation. Och man skall komma ihåg att denna öbefolkning sannolikt erbjuder den mest homogena och oblandade negerras, som kan uppletas i Förenta staterna.»

Mr Thomas Jesse Jones, direktör för uppfostringsfrågor i Phelps-Stokes Fund, skriver om Anna Wicksells besök i Förenta staterna: »Hon var i sanning en märkvärdig person. Hennes inflytande i Mandatkommissionen skattades högt av alla som voro intresserade för Afrika. Under sin vistelse i Amerika förvärvade hon många vänner. Vi uppskattade särskilt hennes ärliga sympati för de infödda folken, hennes klara insikt i de koloniala förvaltningarnas problem, särskilt vad beträffar uppfostringsfrågor, och vi värderade också hennes förmåga av uppbyggande verksamhet och samarbete i denna viktiga rörelse.»

Anna Wicksell återvände från Amerika full av entusiasm och iver att tillgodogöra sig sina erfarenheter därifrån. Det gällde ju också icke bara ett nytt pedagogiskt program — det gällde uppgiften att skapa lyckligare förhållanden för befolkningen inom mandatområdena — kanske inom hela kolonialväsendet, det gällde att bevara

infödingarnas rätt till sitt eget land, lära dem att sköta det, så att de en gång i tidens fullbordan kunna bli herrar i eget land. Hon visste väl att det var ett arbete, som måste fortgå genom flera generationer, innan man kom fram till målet. Först måste en duglig lärarkår av både vita och svarta uppfostras, och hela uppbyggnadsarbetet fordrar också stora kostnader och detta kan inte så lätt åstadkommas. Men hon var mycket förhoppningsfull och övertygad om att hon dock funnit en av de vägar, som skall giva den afrikanska jorden åt afrikanerna och fullfölja det som i förbundsaktens mandatartikel kallas för civilisationens heliga plikt. Tyvärr fick hon icke länge arbeta på detta mål, men hon hann dock att rikta in arbetet på den rätta vägen innan hon gick bort. Man får hoppas, att Mandatkommissionen skall kunna fullfölja det värv hon påbörjat, fastän den förlorat henne, som varit själen däri.

Anna Wicksell använde även tillfället vid sin resa i Amerika för att där sprida kännedom om Nationernas Förbunds organisation och arbete. Det gick vanligen så till, att det arrangerades enskilda samkväm, där hon fick uppträda och tala. Genom rösträttsrörelsen hade hon fått många vänner i Amerika, som voro villiga att hjälpa henne med denna uppgift.

Nationernas Förbund torde ha haft få anhängare, som varit så hängivna dess idéer och så troget verkat för dem som Anna Wicksell. Svenska Fredsförbundet ombildades till att bli Svenska Föreningen för Nationernas Förbund och Anna Wicksell fortsatte att vara dess sekreterare samt blev redaktör för de »Meddelanden rörande Nationernas Förbund», som föreningen utger. Hon höll också gärna föredrag om Förbundet och dess verksamhet i andra föreningar som hon tillhörde och även när

Från Amerikaresan.

hon blev därom anmodad från annat håll. Arbetet i Förbundet och Mandatkommissionen samt spridandet av kännedom och intresse för Förbundet var hennes stora livsintresse under hennes sista levnadsår.

År 1921 utgav Anna Wicksell en liten skrift om Nationernas Förbund i Svenska Föreningen för Nationernas Förbunds skriftserie och år 1925 gav hon ut ett dubbelhäfte i Verdandis Småskrifter om *Nationernas Förbund*, det första om dess organisation och det andra om dess verksamhet. I dem finner man samma samvetsgranna redogörelse för fakta, som alltid utmärker hennes skrifter, men också de mera känslobetonade uttrycken för hennes säkra tillförsikt om framgång förr eller senare för Nationernas Förbund och dess uppgift. Hon berättar där, att en tysk något spydigt frågat henne: »Vad göra ni egentligen i folkförsamlingen?» och att hon svarat: »Vi försöka så gott vi kunna att skapa en internationell atmosfär.» Detta visar hur hon tänkte sig utvecklingen. Nationernas Förbund kunde inte med en gång bli en makt, som skulle kunna förtaga allt det hat och den misstro som det långa kriget åstadkommit. Men det skulle så småningom skapa den anda, som åtminstone vill försöka förlikning i stället för våld. Vanan att samarbeta i en mängd ärenden av mera social och opolitisk natur såsom hjälporganisationerna för fångar och flyktingar, kampen mot kvinnohandel och opiumsmuggling med mera skulle till sist komma folken att finna det naturligt att ordna förhållandena mellan olika stater på fredlig väg och bidraga till att den internationella anda växer fram, som är nödvändig för att utjämning skall vara möjlig även i svårare frågor. Människorna som komma till Genève äro inte fullkomliga, skriver Anna Wicksell — de vilja företräda sin egen

stats egoistiska intressen med förbiseende av andra staters — men den offentliga diskussionen och kontrollen från andra håll neutralisera detta. Förbundet måste ibland vika för svårigheter, men man kan hoppas, att det lyckas bättre en annan gång. Ingen äger rätt att av Förbundet eller dess organ begära fullkomlighet, det kan hända där som annorstädes att meningar gå i sär; gott arbete kan misslyckas på grund av nationell trångsyn och halsstarrighet; obehöriga inflytelser kunna i ögonblicket göra sig gällande till förfång för rätten, men man bör därför inte vända sig mot institutionen som sådan.

Anna Wicksell förfäktade denna sin uppfattning om Nationernas Förbund i både tal och skrift och blev avhånad för sin tillförsikt till Förbundets framtida utveckling av den press, som från början proklamerat, att Förbundet aldrig skulle komma att betyda något, och som gjort allt för att nedsätta dess anseende för att sedan med triumf konstatera dess misslyckande, när det ibland visade sig att det ej alltid var i stånd att ställa till rätta alla de förhållanden, som blivit tilltrasslade genom kriget. Men hennes tro på Förbundet sviktade aldrig. Man kan nästan glädja sig åt att hon besparades upplevelsen av den japansk-kinesiska konflikten, våra dagars Tyskland, Japans och Tysklands utträde ur Förbundet samt andra händelser, som nu skaka världen, men man önskar å andra sidan att hon ännu vore här, ty man har känslan av att hennes optimism och tro kunde behövas för att hålla modet uppe hos dem som vilja fred och samförstånd under den kulturskymning som nu råder över världen.

Politisk och social verksamhet i övrigt.

De två första årtiondena under 1900-talet betecknade demokratiens genombrott i Sverige. Arbetet på männens allmänna rösträtt hade visserligen börjats under 1800-talet men nådde inte sitt mål förrän mot slutet av det första årtiondet av vårt århundrade och den stora författningsreformen med demokratiseringen av Första kammaren och genomförandet av kvinnans rösträtt kom ett tiotal år senare. Den sociala ansvarskänslan började göra sig alltmera gällande och tog sig uttryck i en fullkomlig nydaning av sociallagstiftningen. Det politiska intresset och föreningsväsendet för lösande av olika sociala uppgifter blomstrade som aldrig förr. I hela denna demokratiska utveckling tog Anna Wicksell en livlig del. Hon tillhörde den gamla Frisinnade landsföreningen, var länge ombud på dess årsmöten, kom år 1917 in som suppleant i dess förtroenderåd och blev 1920 ordinarie medlem därav, vilket hon förblev till partiets ryktbara sprängning år 1923. Hon åtnjöt stort förtroende hos de ledande männen inom partiet och togs ofta till råds i frågor av juridisk natur eller när det gällde kvinnofrågor. Hon var också en gärna anlitad talare under valagitationen både innan kvinnorna fingo rösträtt och därefter. Då bodde hon i Mörby och var med i ledningen för Stockholms läns södra valkretsförbund.

Ehuru hon i början av sin vistelse i Lund var ganska isolerad, kom hon genom sina akademiska studier och

genom sitt deltagande i kvinnorösträtts- och fredsrörelsen så småningom i beröring med de i allmänna frågor mera intresserade kretsarna i Lund. Hon blev allt mer och mer uppskattad och vid slutet av sin vistelse där var hon mycket uppburen och beundrad. Ett uttryck härför var också, att hon år 1912 invaldes i stadsfullmäktige på en speciell kvinnolista. Hon var medlem av Lunds stadsfullmäktige från 1913 till 1918 och väckte en motion om inskränkning i utminuteringen av rusdrycksförsäljningen inom Lunds stad, vilket ledde till att en kommitté tillsattes, där Anna Wicksell blev ordförande. Tillsammans med ett par andra kvinnliga representanter väckte hon sedermera en motion om inrättande av en obligatorisk femte klass för Lunds folkskolor.

Även i föreningen Frisinnade Kvinnor var hon en verksam medlem under dess första skede. Denna förening stiftades av några frisinnade kvinnor i Stockholm våren 1914 för att stödja frisinnet, som var hårt beträngt under den våldsamma aktion, som framträdde i samband med borggårdstalet och de därpå följande skarpa inre politiska striderna.

Doktor Ada Nilsson var en av initiativtagarna till föreningen och blev dess första ordförande. Föreningen utvecklade en ganska livlig verksamhet med föredrag, småskrifter och möten, fick många lokalavdelningar och omorganiserades 1921 till »Frisinnade Kvinnors Riksförbund». Fredsfrågan var alltid en viktig punkt på denna förenings program, men den gav till sist också anledning till splittring inom föreningen. Fru Emilia Broomé, som länge varit med i ledningen för föreningen, var såsom förut omtalats i likhet med Anna Wicksell en varm fredsvän. Båda sammanstämde också i den åsikten att avrustning måste ske på internationell väg.

Vid ett möte i Katrineholm 1924 genomdrevs emellertid trots fru Broomés energiska motstånd ett uttalande, som bland annat innehöll följande. »Förbundet vill alltså verka för att inom vårt folk vinna anhängare för en positiv fredspolitik, inbegripet avvecklingen av vår krigsberedskap. Detta anse vi vara ett led i arbetet på internationell avrustning.»

Fru Broomé utträdde med anledning av denna resolution ur ledningen, men som hon vid denna tid var sjuk, blev det Anna Wicksell, som fick klargöra minoritetens ståndpunkt. Detta skedde i en artikel i tidningen »Tidevarvet» benämnd: *Den långa vägen och den korta.*

Däri skriver hon bland annat: »Fredsaktivisterna vilja att vårt land genom att avrusta skall ge ett kraftigt uttryck åt sin protest mot krigets vanvett och att det skall göra detta med fullt öppna ögon för den risk vårt land därmed löper att överfallas av en annan stat och förlora sin självständighet. Jag tror att de element inom Frisinnade Kvinnor som företräda denna uppfattning verkligen mena vad de säga, och att *de för sin del* vore beredda att utan klagan och utan att kasta skulden på andra böja sig under det främmande förtryck, som de medge *kan* bli en följd av vår vapenlöshet.

Deras plan måste emellertid genomföras på politisk väg och politik betyder ansvar *för andra människor.*»

Hon undrar sedan om de också verkligen vore beredda att med enkel majoritet i riksdag eller vid folkomröstning påtvinga minoriteten denna risk, som den icke är villig att löpa. Åtminstone borde man väl tänka sig en så kvalificerad majoritet som fordras vid vissa kommunala beslut och i så fall är det hennes övertygelse »att denna väg att uppnå den internationella avrustningen som ju är allas vårt gemensamma mål, är en

mycket, mycket längre väg än den tarvliga oheroiska samförståndets väg, som jag och andra arbeta på. Och varför skall man lägga gott och osjälviskt arbete på en lång väg, om man kan gå en kortare!»

Hon ville gärna anta att de inte tro att risken för överfall från en fientlig stat är så stor, men själv delar hon inte denna optimistiska uppfattning, framför allt därför att vi ha i närheten en stat som vill utbreda sin enda saliggörande lära och lyckliggöra oss med bolsjevismens evangelium. Om ett land, som avrustat, överfölles och erövrades av ett annat, så skulle dess exempel icke verka till efterföljd utan till avskräckande och sålunda aldrig bli »ett led i arbetet på internationell avrustning». Vidare säger hon: »Jag känner det så, att ett enstaka lands avrustande vore ett svikande av den internationella solidariteten. Det land, som avrustar och därmed frestar ett annat land, ökar osäkerheten i världen och försvårar det förtroende till rättsordningen och till den internationella moralen, som freden måste byggas på.»

Här ha vi åter ett klart uttryck för Anna Wicksells bestämda fasthållande vid det internationella samarbetets väg i fredsfrågan, som hon så troget arbetat för under hela sitt liv, medan det var henne omöjligt att ge sin anslutning åt extrema fredsaktivister, som hon ansåg kunna utgöra en fara både för det egna landet och demokratien överhuvud. Men hon tror på motståndarnas idealitet och goda vilja. Hon smädar dem inte och kallar dem inte fosterlandsförrädare, utan hon försöker med logik och bindande bevis övertyga dem om att de äro på en farlig väg, och att den hon företräder är både tryggare, säkrare och kortare.

När det gällde att skriva stadgar åt föreningar blev Anna Wicksell också gärna anlitad tack vare sina juri-

diska insikter. Så till exempel hjälpte hon Internationella Klubben härmed vid dess tillkomst och hon var också sedermera en intresserad medlem av den.

Att hon var en arbetsam och duglig husmor är redan omtalat, men hon nöjde sig ej därmed, utan hon var också med och organiserade Husmodersföreningarnas Riksförbund. Hon blev sekreterare i den interimstyrelse, som bildades år 1919, invaldes i arbetsutskottet 1920 och förblev medlem därav ända till år 1925.

I Akademiskt Bildade Kvinnors förening var hon också en verksam medlem.

Man undrar ibland, hur hon kunde hinna med så mycket, men det låg i hennes lynne att vilja vara verksam. Hon hade alltid känslan av, att arbetet höjer människan och att ökat ansvar ger ökad växt. Så skriver hon i ett brev till fru Broomé, där hon lyckönskar henne på hennes femtioårsdag och tackar henne för allt hon uträttat: »Visserligen kan man sucka efter vila ibland, men skulle någon bjuda på verkligt friande från alla mödosamma skyldigheter och uppdrag, så föredrog vi nog att taga bördan på oss igen, och knoga vidare.»

Och hon knogade sannerligen vidare ända till det sista. Kanske var det en lycka, att hon besparades ödet att tyna bort i en långsam sjukdom, som skulle gjort henne arbetsoduglig. Knappt ett år efter hennes hemkomst från Amerika, under det att hon var som mest i färd med att bearbeta sina erfarenheter därifrån, upptäcktes det, att hon led av en kräfttumör. Den ansågs dock sitta relativt väl till, och hon blev opererad. Redan troddes att faran var överstånden och alla gladde sig åt, att hon snart skulle få lämna sjukhuset, då döden plötsligt inträdde den 19 februari 1928.

65 år. (Sista porträttet.)

Underrättelsen härom väckte allmän bestörtning och sorg inte bara bland hennes vänner och arbetskamrater här hemma utan också i Genève.

Nationernas Förbunds råd hade kort därefter sammanträde, och vid dess första session den 5 mars 1928 höll herr Beelaerts van Blokland följande tal:

»Nationernas Förbund i sin helhet och Mandatkommissionen i synnerhet hava lidit en svår förlust genom fru Anna Wicksells från Sverige bortgång, vilken ägde rum den 19 februari 1928. Fru Wicksell var en av de ursprungliga medlemmarna av Mandatkommissionen och dess enda kvinnliga medlem. Alltunder det att hon tog sin fulla del i kommissionens hela verksamhet, ägnade hon på begäran av sina kolleger en särskild uppmärksamhet åt de delar av de årliga rapporterna från mandatmakterna, som handlade om uppfostringsfrågor. År 1927 gjorde hon en resa till Förenta staterna på inbjudan av Phelps-Stokes Fund och framlade för kommissionen vid dess sista sammanträde en värdefull rapport över vissa synpunkter på uppfostringsarbetet med de färgade raserna i detta land, vilka syntes vara viktiga för utvecklingen av undervisningsproblemet i mandatområdena. Man hade tagit under övervägande, att hon skulle full-

följa denna resa till Förenta staterna genom ett besök i några av de afrikanska territorierna, och det är därför alldeles särskilt beklagligt, att hennes arbete på detta viktiga fält blivit i förtid avbrutet.

— — — — — — — — — — — — —

Jag föreslår följande resolution:

'Rådet uppdrager åt generalsekreteraren att framföra till den svenska regeringen och till den avlidna fru Wicksells närmaste anförvant dess uppskattning av de värdefulla tjänster hon under en tid av mer än sju år gjorde Nationernas Förbund såsom medlem av Mandatkommissionen och Rådets djupaste deltagande i den förlust de hava lidit genom hennes död.'»

— — — — — — — — — — — — —

Herr van Rees, vice ordförande i den permanenta mandatkommissionen uttryckte i kommissionens namn sitt synnerligen djupa och varma instämmande i den gärd av aktning, som Nederländernas representant nyss givit åt fru Wicksells minne, hon som varit i så hög grad aktad och uppskattad av sina kolleger. »Den smärtsamma nyheten om hennes död, vilken nådde medlemmarna av den permanenta mandatkommissionen för några dagar sedan, har förorsakat dem en djup sorg. Fru Wicksell har, såsom representanten för Nederländerna nyss påpekat, varit medlem av den permanenta mandatkommissionen, sedan den bildades. Hon har alltid visat fullkomlig och absolut opartiskhet under loppet av de sju år som sedan förflutit.

Hon har under dessa år gjort sig särskilt bemärkt för sitt outtröttliga nit, sin kompetens och sin aldrig sviktande tillgivenhet för mandatens uppgift. Hon utmärkte sig alltid för sin goda vilja och sin själsadel och

medlemmarna av den permanenta mandatkommissionen skola icke glömma det beundransvärda exempel, som fru Wicksell givit dem.»

Då generalsekreteraren, sir Eric Drummond, utförde sitt uppdrag, översände han också till sonen, professor Sven Wicksell i Lund, protokollsutdrag över Rådets sammanträde samt avskrifter av kondoleansbrev, som kommit till sekretariatet; dessutom uttryckte han sitt eget och sekretariatets instämmande i Rådets resolution, »ty förlusten av fru Wicksell har gått alla, som känt henne djupt till sinnes».

Några av kondoleansbreven voro från medlemmar av Mandatkommissionen, och dessa uttryckte sitt beklagande av den stora förlust kommissionen lidit. En av dem, lord F. D. Lugard (England), skriver, att ingen medlem av Mandatkommissionen hade ett mera intensivt intresse eller en mera osjälvisk önskan än vad hon hade att göra mandatsystemet sådant, att det skulle befordra de infödda rasernas välfärd. En annan medlem, herr M. Merlin (Frankrike), skriver, att »vår framstående kollega efterlämnar bland oss det oförgätliga minnet av sitt klara omdöme, av sin vidsträckta erfarenhet på alla områden, av sin välvilja mot de tillbakasatta och av sin fullkomliga älskvärdhet mot alla».

Betecknande är att också en representant för de av Mandatkommissionen övervakade, nämligen guvernören för det franska mandatet i Togo (Afrika), Bonnecarrere, i ett kondoleansbrev skriver: »Jag har personligen haft tillfälle att uppskatta det höga värdet av den intelligens och det ädelmod som fru Wicksell givit prov på, och jag skall ständigt ihågkomma det rörande mottagande, som hon gav mig i Genève.»

Även styrelsen för den sionistiska rörelsen beklagar

hennes död »då deras organisation högt uppskattat hennes verksamhet i Mandatkommissionen».

Tidningar från skilda länder och världsdelar innehöllo meddelande om hennes bortgång jämte biografiska notiser, ofta betonande hennes arbete inom Mandatkommissionen och hennes stora juridiska kunskaper och klara förstånd. En tidning säger, att när man frågar efter kvinnorna i Nationernas Förbund är det alltid Anna Bugge Wicksell som nämnes först. En tidning från Madras avslutar sin nekrolog över henne med att säga:

»Hennes liv var ett liv av självförgätenhet och hög idealitet. Hon hade en sällsynt vördnad för tiden, ty hon kände aldrig till en bortslösad timme. Hon ägde en fin humor och en lycklig förmåga av mycket vältalig och vinnande retorik. All världens kvinnors sak var hennes sak, och i hennes outtröttliga verksamhet kan man spåra ett gemensamt drag med de stora gestalter som hennes landsman Henrik Ibsen skapat.»

Sorgen över hennes bortgång var allmän, ty alla som samarbetade med henne måste beundra hennes kunskaper, samvetsgrannhet, klokhet och den osparda möda hon inlade i allt vad hon förehade, även om hennes litet reserverade sätt gjorde, att de som kände henne mera ytligt inte anade det djupa patos, som var den drivande kraften i hennes livsgärning. Utan tanke på egen ära och berömmelse gav hon med glatt mod sitt arbete åt de idéer hon kämpade för: rättvisa åt alla, oberoende av ras eller kön, och fred och försoning mellan folken. Hon sviktade aldrig i sin tro på att det rätta skulle segra till sist, hur långt i fjärran det slutliga målet än tycktes ligga.

INNEHÅLL.

1. Anna Bugges barndom och ungdom 5
2. Anna Bugge och Knut Wicksell 9
3. Rösträttsrörelsen 24
4. Fredssaken och Nationernas Förbund 38
5. Politisk och social verksamhet i övrigt 60

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBL.

fv. 34/1529